

Радій Радутний

ТЕМНА
СИНЯ ВОДА

РУЧАЙ

Темна синя вода

Радій Радутний

Темна синя вода. Ручай

«Фолио»

2017

УДК 821.161.2
ББК 84(4Укр)6

Радутний Р. В.

Темна синя вода. Ручай / Р. В. Радутний — «Фолио»,
2017 — (Темна синя вода)

ISBN 978-966-03-7939-8

Радій Радутний (нар. 1969 р.) – відомий український письменник, автор фантастичних творів та бойовиків, після деякої творчої паузи виступив з монументальним циклом. В історико-фантастичному циклі «Темна синя вода» планується не менше трьох книг. Перший роман – «Темна синя вода. Джерело» – вийшов у видавництві «Фоліо» в 2016 році й одразу зажив широкої популярності серед читачів. «Темна синя вода. Ручай» – це другий роман із серії подорожей в минуле України, де всі подробиці тогочасного життя виписані автором зі знанням тих реалій, чого б вони не стосувалися – побуту, масштабних вікопомних подій у нашій історії чи відомих постатей. Химерна доля зібрала кількох героїв у Києві XVIII століття, де ще зовсім немає таких знайомих нам орієнтирів, де все – інакше. Троє чоловіків й одна молода жінка. Кожен несе в собі якусь моторошну таємницю. Один – наш сучасник, що побував у бувальцях, знає війну не з переказів. Інші, схоже, із майбутнього, десь так через пару століть. Вони вимушені гуртуватися, бо на кожному кроці на них чекає смертельна небезпека, вона – скрізь...

УДК 821.161.2
ББК 84(4Укр)6

ISBN 978-966-03-7939-8

© Радутний Р. В., 2017

© Фолио, 2017

Содержание

Розділ 1	6
Розділ 2	18
Конец ознакомительного фрагмента.	43

Радій Володимирович Радутний

Темна синя вода. Ручай

Розділ 1

Виробнича нарада

І річка була та сама, і пагорб той, і навіть якийсь натяк на дорогу протоптали-проїздили понад нею – а от усе інше зникло. Ані натяку на млин, на греблю, на міст. Зникло урвище, де, вочевидь, брали глину для хат – бо не виднілося й хат; зник ставок – бо який же ставок без греблі?

Натомість лісу побільшало.

Може, й справді Землі було б краще без людей? Принаймні лісам точно краще. Хоч і насаджували їх у мої часи, та рубали все-таки більше. У часи, коли моя мама була школяркою, то їх виганяли саджати гаї та лісосмуги; батько трохи старший, і в його часи пробували навіть з літаків насіння розкидати – але дерев усе одно стає все менше та менше.

А шкода.

І пагорби меншають, а деякі – то й зовсім зникають, і ріки мілішають, а про звірів я й взагалі мовчу.

Так що були свої плюси в тому, щоб опинитися на високому пагорбі, укритому лісом, а що в лісі водилася звірина – то про це жодних сумнівів. Ще коли піднімались – то налякали зайця, Галя мало не вступила у купку оленячого лайна кульками, а Ігор очима показав мені слід. Чималий слід, з пів моєї долоні завбільшки, тільки пальців лише чотири, натомість із кігтями.

Або вовк, або дуже-дуже великий собака. Якого тут бути не може за визначенням, отже, все-таки вовк.

Розпалили багаття. Сірників, ясна річ, не було, а хоч би й були – один чорт, бо й мене, й Ігоря, й Галю варто було б викрутити перед тим, як сушити; а в Альберта, що зустрів нас після вивалювання з вікна – й тим більше. Взагалі не певен, що були в його часи сірники, та й не потяг би він їх із собою.

Багаття він розпалив хитрою залізязкою – тою самою, що наставляв і на мене.

Недаремно наставляв, слід сказати – бо течія заперла мене на грузьке, і продирався б я крізь грязюку довго та марудно... якби не цвяхнула залізязка тоненьким тросиком із кільцем на кінці, й Альберт не скомандував хапати його й тримати міцно.

Якось хитро скомандував, незнайомими термінами, але які тут можуть бути розбіжності? Дають – бери, б'ють – тікай, утік – розвернися й придивись, чи нема можливості подякувати тим самим.

Я взяв.

Залізязка коротко запищала – й раптом сіпнула мене з багнюки, протягла до самого берега, потім так само коротко вереснула, й настав час відпустити кільце.

Чоловік, що тримав хитрий пристрій, навіть не поточився – це при тому, що тільки-но витягнув з болота суттєво більше центнера м'яса, трохи кісток, й приблизно з наперсток мозку.

Саме так. З наперсток, а може, й ще менше.

Бо як, як пояснити інакше те, що я бачити – бачив, чути – чув, на доторк також відчував, а зробити висновок так і не спромігся!

Навіть близько підходив, з самого початку підозрював в Ігорі виконавця, а не ініціатора всього цього заходу! Припускав же! А от зробити наступний крок – кеби не вистачило.

– Знайомтеся, – сказав Ігор, тільки-но я зіп'явся на рівні. – Це Альберт, командир нашого... е-е-е... загону. Він з трохи дальшого майбутнього, наскільки я зрозумів – аж із двадцять третього століття. Мова сильно змінилася, я його так-сяк розумію, й так-сяк розумію тебе, а Галю вже не кожного разу. Так що я перекладатиму Альберта, а ти вже передавай далі.

– А якщо з'явиться ще хтось, то далі перекладатиму я? – миттю зорієнтувалась Галина. Молодець! Бо мені на такий самий висновок знадобилося на секунду більше.

– Сом так, – кивнув Альберт і сховав залізяку кудись під пахву. – Тепер гоу на хіл, там варміше, там і поспікаємо.

У принципі, було зрозуміло й без Ігорового перекладу, але якщо мова піде про більш складні матерії, то є шанс заплутатись.

Галя секунди зо дві полупала очима (вийшло досить привабливо), але Альберт ще й рукою показав, і питання знялося.

Чому на хілі було «варміше», стало ясно вже за хвилину. Альберт, мабуть, чекав нас ще звечора – бо дрів наготував, і зародок багаттячка побудував – тільки вогонь піднеси, й навіть товстеньку колоду притяг до галявини – щоб зручніше сиділося.

А потім, як вже було сказано, знову витяг свою залізяку, клацнув – й багаттячко зайнялося. Одразу. Як наче не запальничку, а вогнемет задіяли.

Ми з Ігорем негайно скинули піджаки, сорочки... й лише потім здогадалися поглянути на Галину.

Ясна річ – стояла, як кам'яний стовп, тремтіла – бо таки прохолодно було; й навіть гудзика не розстебнула.

Альберт знизав плечима – вийшло схоже на те, як бугай головою крутить; стягнув із себе щось таке, як каптан, штани-шаровари, довгу сорочку й кинув усе те Галі.

– Гайс, зробіть голови овер.

І показав пальцем, як саме.

Чесно скажу – коли Галя шелестіла тканиною, обернутися хотілося, наче в п'ятнадцять років. Маю підозру, що не лише мені.

– Усе, можна, – пролунало з-за спин через дві хвилини.

Виявилося, що каптан має велике декольте, мало не до сонячного сплетіння; але, на щастя, вузьке. Якщо дуже не кутатися, то улоговинку поміж грудьми добре видно, а на самі груди лише натяк. У наші часи таке не соромилися одягати навіть дикторки в телевізорі, але Галя куталася.

– Де взяв? – запитав Ігор і додав ще якесь слово, незрозуміле.

– Майже, – вперше посміхнувся Альберт. – Фарували тут двійко місцевих...

Він потицяв пальцем за куці, Ігор гмукнув, сховався і повернувся ще з одним оберемком якогось одягу. Він був зібганий жужмом, але криваву пляму на сорочці було й так помітно.

– Як зміг, – перехопив мій зацікавлений погляд Альберт, трохи напружився, наче згадуючи, й раптом видав:

– «Маємо те, що маємо».

Я пошкодував, що місцеві фарували не втрюх. Сидіти у мокрих штанах не хотілося, але лякати Галю не хотілося дужче.

– А гроші були? – запитав Ігор. – Ну, у тих двох, що... е-е-е... фарували?

Альберт мовчки упхнув руку до кишені та витяг кілька монеток. Не золотих. Та й на срібло також не схожих. Отже, мідяки-дрібняки.

– А документи? – не вгавав Ігор.

Альберт так само мовчки похитав головою. Мабуть, ті перехожі були не з багатих.

Багаття розгорілося, й хвиля приємного тепла швидко підсушила спочатку тіло, а там і мокрі штани – спочатку спереду (там важливіше); потім я став крутитися, підставляючи то

лівий бік, то правий, то, так би мовити, тилову частину. Стояв близько до вогню, й зі штанів піднімалася пара.

– Гарячий ти хлопець, – раптом посміхнулася Галина, і я трохи здивувався. Не така вже вона й полохлива, виявляється, може й пожартувати на делікатну тему. Заусміхався, а потім допер – навколо багаття зависла неприємна мовчанка, й вона розрядила її традиційним жіночим способом.

– Зараз ще підгараємо! – змовницьки підморгнув Альберт й витяг з-за колоди квадратну пляшку. Обсягу вона була якогось нестандартного – менша за півлітра, але явно більша за нуль-сім, та й вміст вино не нагадував, а був схожим на дуже розбавлене молоко.

Що воно – я не зрозумів, Ігор теж, а Галя, бач, дотямила.

– Самогонка? – Вона скривилася, але відмовлятися не стала.

– Теж місцева? – поцікавився Ігор, застібаючи на грудях трофейний каптан, чи як його там.

– Ну а яка ж, – буркнув Альберт.

Мабуть, запасливі були ті двоє, що мали нещастя їхати лісом.

Виявилось, я маю рацію, бо везли ще й клунок з харчами.

Сало не відрізнялося від пробуваного мною в дев'ятнадцятому столітті й у двадцятому теж; цибуля була майже така сама, як у нас, а от хліб інакший. Чорний, глевкий, аж волохатий від остюків, він ще й пах надто різко... ну, не казати ж про хліб «смердів»? З дитинства привчили. Застав я ще майже побожне ставлення до хліба, дотягло воно аж до другої половини двадцятого століття. А якщо враховувати й традиційний хліб-сіль почесним гостям, то й перетягло.

Щоправда, вже у мої часи мало хто знав, що робити з поданим короваєм, та ще й із сільницею.

Натомість, що робити з хлібом, салом, цибулею та самогонкою – знали всі, і ми теж, і навіть Галя не відцуралася – а хто б відмовився опісля погоні зі стріляниною, купелі, стресу, та опинившись у незнайомому місці з трьома незнайомими (ну, хай майже незнайомими) чоловіками, скажімо так, явно не гламурного роду занять?

– Шкода, що келишків не везли, – зітхнула вона, ще раз поглянувши у бік кушів, звідки Ігор притяг закривавлений клунок.

Горло у пляшки було мало того, що широкіше, так ще й з грибочком-розширенням. Не знаю, нащо його робили. Може, щоб зручніше було пляшку за горло тримати, а на пиття з того горла й не розраховували?

Самогонка виявилася гидотною на смак (а якою ж їй іще бути?), але свою справу зробила – і підігріла, і стрес зняла. А Галі, здається, ще й додала сміливості, бо вона приклалася ще раз, сьорбнула, покрутила головою – еч, зараза, як уставляє! – й раптом видала те, що у нас всіх було на язиці, але кожен кивав на іншого. Подумки.

– Ну що? Коли будуть подробиці? Куди їдемо, що робимо?

Ми з Ігорем презирнулися, і я негайно набув сильної певності, що анекдот про «ну що?» дожив і до його часів. А може, навіть і до Альбертових.

«Ну що? – хрипко каже перший з компанії, продираючи на ранок очі й тримаючись за голову. – Хто вчора перший сказав «ну що?» (якщо раптом хто не в курсі).

Альберт помовчав і раптом видав довгу тираду, зрозуміти яку мені не вдалося. Мова була схожою на українську, і кожне слово окремо начебто зрозуміле, але загалом – уловлювалися лише окремі фрагменти. Так пересічний українець розуміє польську чи болгарську – окремі слова та загальний зміст, якщо тема нескладна. Росіянин, до речі, не розуміє.

На жаль, у нашому випадку тема була складна навіть для мене, а як для Галі – то й взагалі. Щось про труднощі спілкування, термінологію та загальний дискурс.

Бідолашна Галя аж рота роззявила.

– Альберт каже, – вліз Ігор, – що детально пояснити буде досить важко. І не лише тому, що в його часи мова сильно змінилася, але й тому, що змінився... е-е-е... спосіб мислення. Прямий переклад неможливий, так що він буде пояснювати, а я переказувати своїми словами.

«А якщо ти збрешеш?» – подумав я, але не сказав.

– Якщо раптом у когось виникне думка, що я збрешу, – сказав Ігор і глипнув на мене. – Взагалі-то, це мені ні до чого. В одному човні пливемо. Але помилитися з якимись дрібничками можу. Тому уважніше прислухайтесь до слів Альберта. Все не зрозумієте, але загальний зміст розібрати так-сяк зможете.

Він помовчав й додав упівголоса – не для того, щоб Альберт не почув – яка тут конспірація, якщо всі поруч сидимо, одне біля одного, а так, наче засоромився трохи.

– Якщо чесно, то я і сам не все розумію. Дуже вже швидко мова змінилася. Не так, як у наші часи. Юрко, ти ж мене нормально розумієш?

– Ну, майже завжди, – трохи ухильно відповів я.

– А ти, Галинко?

– Теж майже. Але здається, що моє «майже» більше за Юркове, – посміхнулася Галя.

– Так отож...

Альберт нетерпляче ворухнув плечем й видав ще одну фразу. Як на мене, можна було не перекладати, але Ігор, мабуть, вирішив постаратись для Галі й таки переклав.

– Він пропонує взятися ближче до справи.

Гадаю, будь-який професійний перекладач за таку трансляцію Ігорю по голові влупив яким-небудь товстим словником, але, як навмисне, жодного перекладача поблизу не бігало. Та й словника теж.

Але так чи сяк, але мав Альберт рацію і ми «стали до справи».

Альберт стріляв фразами – то короткими, на одне-два кутих речення, то довгими чергами – речень на п'ять або шість, Ігор ловив і перенаправляв до нас. Вже на другій Галя підсіла ближче до мене й перепитала: «А що таке еверетика?» Хлопці узяли паузу, а я так-сяк, наводячи аналогію з нитками у клубочку, розповів.

Сподіваюсь, коли я говорив про веретено, Альберту було так само незрозуміло, як мені про деформацію суперструн.

Загалом картина поступово малювалась така. По-перше, Альберт був не першим. До нього теж хтось пристрибав зі ще більш далекого майбуття й надав методичну допомогу в організації мандрівки у часі. Що після того сталося з мандрівником – Ігор сказав, що розуміє, але не до кінця, я не зрозумів узагалі, а Галя, мабуть, ще менше. Але маю певність, що «дис-пруптизацією» щось хороше навряд чи назвуть.

Завербувати Альберта також виявилось неважко – над ним теж висіла якась загроза. Ігор переклав її, як «утрату частини громадської особистості». Що воно таке – я не зрозумів, тому Галі сказав, що Альберту зібралися щось відтяти. Галя чмихнула, і я зрозумів, про що вона встигла подумати.

– Альберт налив у громадських... е-е-е... – Ігор, почухавши потилицю, обізвав те «хмаробазамі», я подумав і переклав як бібліотеки, – ...відомості про Ігоря, про мене й про Галю. Про Ігоря багато, про мене трохи менше, про тебе, Галю, майже нічого, окрім сумної події, завдяки якій вона й втрапила колись на газетні шпальти.

Галя здригнулася.

Звісно, на кожен час було по кілька кандидатів. Зокрема, Альберт вербонув десять штук в Ігоровому столітті, але до моїх часів дістався лише один – власне Ігор. Він, у свою чергу, вербонув трьох, але історію одного мого, так би мовити, «колеги» виклав раніше. Того самого, що загинув у Дніпрі, ага. З другим було приблизно так само. Може б, Ігор продовжив діяльність, але певні обставини змусили евакуюватися з того часу раніше, кхе-кхе...

На «певних обставинах» я зробив вигляд, ніби засоромився.

З більш ранніх часів докладних відомостей було ще менше. Зокрема, у тисяча сімсот вісімдесят п'ятому, у тому самому, де ми випали з вікна просто в річку, він знав лише одного основного кандидата і декілька запасних, точне число він не скаже з міркувань конспірації, але все, що він про них знає, – це власне дати на могильних каменях і...

Цей момент Ігор тричі перепитав, потім знизав плечима й сказав мені, що, мабуть, мова йде про розмір людини. Я двічі перепитав, про який саме розмір, Ігор поторочив ще трохи з Альбертом і сказав, що не певен, але, мабуть, про зріст. Але, може, й ні. Може, Альберт має на увазі не довжину тіла, а... Ігор знову почухав потилицю і припустив, що мова про видатні здібності. Але скоріш за все, мова таки про зріст.

Весь час, поки тривали переговори, Галя аж підстрибувала на місці й так само перепитала мене, до чого тут зріст. Мені лишалося хіба що плечима знизати й кивнути на Альберта – до нього, мовляв, усі питання.

Зі слів Альберта також виходило, що ідеальні кандидати мали бути чоловіками віком тридцяти-сорока років – або трохи за, або трохи недо; а також жінками трохи за двадцять – причому ближче до двадцяти, а не до наступного ювілею. Але були винятки. Чорт його зна, молодші чи старші.

З'ясувалося також, що Альберт очікував певного опору з боку Континіуму. Альберт вирішив, що я не зрозумію, й переклав це: «міжчасових ліній», і вирішив, що для Галі це трохи заскладно, й переклав ще простіше – з боку долі. Проте Альберт був неприємно здивований, коли опір виявився значно потужнішим, й з десяти кандидатів уцілів лише один, а в двадцятим столітті один з трьох, та й то дивом, і при цьому вербувальники також наражалися на небезпеку. Це означає, що й у цій ітерації (Ігор із сумнівом поглянув на мене, але я кивнув – мовляв, розумію; а Галі переклав, як «на цьому кроці») слід очікувати труднощів та бути готовим до небезпеки.

– Розділитись не будемо? – з надією запитала Галя, й запитання пробігло зворотним маршрутом перекладу. На кінцевому етапі прозвучало щось таке, як «сепаративно». Ой, щось не подобається мені напрям, куди змінилася мова!..

Річ у тім, що не лише мова визначає буття, але й навпаки. В ескімосів кількадесят термінів для позначення снігу й жодного для літака, а в нас ситуація протилежна. Щоб краще розібратися, про що мова, варто пірнути в глибину століть трохи далі, коли народи ділилися не рівнем споживання попкорну, не за кольором шкіри або формою черепа, а за більш фундаментальною ознакою. Я про розподіл на кочовий та осідлий спосіб господарювання (якщо хто ще не зрозумів).

У кочовика кругозір більш широкий – це очевидно. Починаючи від того, що в межах свого району кочів'я він більше бачить, і аж до того, що на кордонах району він стикається з іншими народами та культурами. Осідлий хлібороб знає про ті культури лише з чуток, донесених, між іншим, тими ж кочовиками. Натомість біля свого села він знає в обличчя мало не кожне деревце, може розповісти, хто й коли його посадив, а чи саме виросло, і які події відбувалися під цим деревцем цієї весни, минулої й позапозапоза... минулої теж. А якщо дерево – дуб, то про нього починають розповідати, ніби посадив його не якийсь там хрін з бугра чи забудькувата гава, що сховала жолудь за зиму, а сам пан-отаман Який-небудь. Хто зараз усміхнувся – нехай жене ту посмішку геть, бо одна справа, коли розповідають, що був колись князь Святослав, а зовсім інша – коли показують місце, де він загинув. Якщо він тут жив – подумає той, кому це розповідають. То це ж що означає? Що він, можливо, стояв на тому самому місці, де я стою? Йшов тією стежкою, де я ходжу? Цілував дівчину на тому ж місці, де я сподіваюсь Дарку-стельмахівну поцілувати? А якщо він сімсот років тому не лише поцілував, але й той, то, може... а чи не нащадок я славетного князя?

І це, я вам скажу, надихає!

А для кочівника це не дуб Залізняка віком сімсот з чимось років, а просто дуб, а про Залізняка він і взагалі не чув.

Хто скаже, що все це справа давно минулих часів, того я зараз носом натицяю. Якраз у сучасних кочовиків, і яка різниця, що їх тепер не печенігами називають, а заробітчанами? Перекотиполе. – Також можна по-науковому обізнати, волошка розлога (чи як воно там), але хіба воно після того гірше котитиметься?

Так от. Якщо заробітчан багато (а їх немало), й спілкуватися з батьківщиною вони будуть зрідка, то посиляться аналітичні тенденції – буде іноземно-місцевий суржик. Якщо зв'язок лишиться міцним, то батьківські риси залишаться. Суржик теж, звісно, буде; мови не камені, на місці не лежать і в часі не консервуються, але суржику буде менше, й він буде інший.

І ці варіанти можна розрізнити.

Якщо мігранти лишаться у нашому мовному середовищі, то слід чекати більшої кількості лексики. Як емігранти в Канаді: будуть казати «кара» замість автомобіля, «трин» замість потяга, «шузи» замість відомо чого і так далі. Якщо ж змінилась фонетика – відмінки, часи, змінювання дієслів тощо... о, це тривожна ознака. Це означає, що аборигени потрапили у вплив іншого мовного середовища, й мова гине.

Я не професійний філолог, але для такого висновку знання не потрібні, вистачить логіки.

Єдино, що порадувало – що суржик був не російсько-український, як у мої часи, а українсько-англійський. Пережили, знаця, російську навалу. Не знаю, чи з утратами, а чи без, та пережили.

– Не будемо, – майже по-нашому, лише з сильним акцентом, промовив Альберт, і мені трохи полегшало.

Він знову заторохтів по-своєму, Ігор переклав мені, я пояснив Галині, й з того трикорового перекладу хитрий план став більш-менш зрозумілим.

А розділитися і справді не варто було. Мобіл нема, рацій нема, годинників теж уже нема – як потім зустрітись, якщо трапиться хоч якась нестиківка? А вона ж трапиться. Не буває так, щоб не трапилася.

Утім, назвати план хитрим – це я трішечки поспішив. Не було в ньому нічого хитрого. Шукаємо кандидатів за списком. Намагаємося завербувати. Якщо вдалося – беремо з собою й шукаємо наступного. Не вдалося – не беремо з собою й шукаємо наступного. Видаємо себе за групу... Альберт сказав якесь хитре слово, підозріло схоже на «блогер», Ігор переклав як «туристів», я передав Галі як «мандрівників», але вона тут-таки замотала головою.

– Не годиться!

Перекладати у зворотному напрямку не довелось – інтонацію й так усі зрозуміли.

– Чому? – після деякої паузи сказав тепер уже новий ватажок.

– Тому що домандруємо до першого кордону, – пояснила Галина, й, дочекавшись, поки ланцюжок перекладу добіжить Альберта, продовжила: – Документів нема. Подумають – шпигуни або розбійники.

Якусь мить я розмірковував, через який кордон ми зібралися перебиратися, потім допер, що мається на увазі контрольно-пропускний пункт.

– Блокпост? – перепитав Ігор.

– Чек-пойнт? – дійшло й до Альберта.

Не певен, що Галя все зрозуміла, але кивнула.

– Гаразд, – кивнув ватажок і тут-таки перекинув гарячу картоплину назад. – А як краще?

Прийом був трохи нечесним. Не знаю, чи був професіоналом Альберт, але судячи з того, що ми з Ігорем трохи розумілися на питанні, то мав бути не згіршим, а, мабуть, що й кращим; й перекидати складне завдання на слабкі жіночі плечі не мав. Утім, і плечі були не дуже слабкі, й Альберт цілком міг не завдання перекидати, а лише запропонувати висловити думку. Так у

моряків колись питали спочатку юнгу, потім найостаннішого з матросів, потім не найостаннішого, і так далі, через боцмана та старпома аж до капітана. Хоча вирішував усе одно капітан.

Якщо, звісно, мова не йшла про те, кого першим з'їсти, бо харчів нема; або кого з офіцерів висадити на безлюдний острів, кого скинути за борт, а кого й прибити кишкою до щогли й змусити нарізати біля неї з десятків кіл. Такі питання демократія не вирішує. Такі питання краще вирішує шабля або пістолет.

– Не знаю, – розгубилася Галя, й всі погляди схрестилися на мені.

Ну, звісно. Спитали юнгу, той відмовчався, тепер питають найостаннішого з матросів.

Що ж, подивимося, хто тут з нас за кого останніший.

– А що, Альберте, – я зайшов здалеку. – Скільки у списку жінок?

– Халфина, звичайно, – без перекладу зрозумів той, але Ігор все ж уточнив – «половина». «Звичайно» – викинув, а даремно. Воно теж про дещо сказало.

Така підкреслена гендерна рівність мені також не дуже сподобалася. Нічого не маю проти рівності, але якщо її треба підкреслювати, то це вже не рівність, а чортзна-що.

– Пропоную завербувати спочатку жінок, у них детальніше розпитати про тутешні порядки й, можливо, за їхньої допомоги вербувати чоловіків.

Галя незадоволено фиркнула, але я не звернув уваги й продовжив:

– А тим часом видавати себе за прочан.

– Теж не дуже годиться, – скривився Ігор. – Ти на морди наші подивись. Схожі на богомольців?

Альберт мовчав, але прислухався. Мабуть, теж розумів через слово. Галя з сумнівом подивилася на обох.

– Зі Скандинавії? – докинув я аргумент. – Там люди в середньому вищі.

– Не настільки ж, – здвигнув плечима Альберт. – І звідки тутешнім людям знати, що там вищі? «Інету» нема.

Лише через кілька секунд я зрозумів, що мова про інтернет, але за той же час вигадав й контраргумент:

– Ну так раз нема інету – значить, і не знають, наскільки вищі. А ми скажемо, що настільки.

– Ні, – вліз, нарешті, й Альберт, і це було єдине, що я зрозумів у наступній тираді. Довелося слухати переклад у виконанні Ігоря. Суть його полягала в тому, що ми трапили якраз у той період, коли певна інформація про чужинців вже є, і ніхто не повірить ані в песиголовців, ані в кентаврів, ані в те, що там, за морем, усі люди більші за місцевих, більше аніж на голову. Бо й купці їздять, й Карл Дванадцятий не так уже й давно був.

Я глипнув на Галю, але та похитала головою – мовляв, не треба перекладати, і так ясно. Натомість Ігор раптом проголосив:

– Але я з Альбертом не згоден.

Тут вже не лише Галя подивилася спантеличено. Але якщо здивування Галини було зацікавленим, мовляв: «А чому?», то Альберт поглянув незадоволено: мовляв, що це ще за бунт на кораблі? Пояснюй!

Ігор не забарився.

На його думку, інформації було якраз стільки, щоб знати – десть там є така Швеція, що років сімдесят тому приходила з війною, скінчилось погано, й вояки там були наче вищі за місцевих. А може, насправді й не були, але легенди з тих часів точно лишилися, й могутність ворогів там збільшено. Чому? Бо це лише під час війни пропаганді вигідно усіх ворогів виставляти у карикатурному вигляді – маленького біснуватого Гітлера, тонконогого лобатого Муссоліні, німецького старенького Маннергейма... А після війни, навпаки: відбувається інферналізація ворога й роздуття його через соломинку до розмірів маленького антихриста. Або й немаленького. Якщо взяти радянські фільми, то в них «Тигри» почали ганятися за самотніми червоно-

армійцями за рік до того, як стали на конвеєр; у небі аж чорніло від «юнкерсів»; шмайсерами були озброєні не два-три вояки у відділенні, а всі підряд. І їздило те відділення не на велосипедах та кониках, як насправді, а виключно бронетранспортерами.

Конкретно з бронетранспортерами я б не погодився – бо у післявоєнному СРСР, коли ті фільми поставили на потік, легше було знайти цільнопиляний з німецької конструкції БТР-152, аніж коника, та загалом певна логіка у словах Ігоря відчувалася.

Але була й помилка, причому досить велика.

– Не згоден, – дочекавшись кінця тиради, вставив і я.

Галя перевела погляд на мене, Альберт стомлено кивнув – ну гаразд, мовляв, тепер ти пояснюй.

– Шведи ж ворогами були, – почав я. – Цебто, може, й повірять, що ми з тамтешніх країв, але все одно привернемо увагу. Підозру викличемо. Недоброзичливу таку підозру або й ворожість. Воно нам треба?

Судячи з погляду Галі, воно було нам не треба, та раптом стрільнуло мені в голову геть несподіване.

– Хоча... – я потер долонею підборіддя. – кололося. Як будемо голитися у часи небезпечних бритв, повної відсутності електрики та, скажімо так, дуже морочних способів отримання гарячої води – не хотілося й думати. Але й носити на морді лігво для бліх також не хотілося.

– Хоча... – повторив я, знов торкнувшись правицею до підборіддя та стримавшись в останній момент. – З іншого боку... а якщо видати себе за нащадків? Мовляв, діди загинули під Полтавою, а ми приїхали відшукати могилки?

– Гм, – сказав Ігор. – А це ідея. Так у дев'яностих...

Він подивився на мене й уточнив:

– Юрко, у твоїх дев'яностих! Таким чином багато німецьких шпигунів до нас шастало. Наче могилки шукали, а насправді... деякі потім мемуари лишили. Тобі корисно було б ознайомитись.

Знав, гад, чим врізати.

Щось таке я підозрював про тих, що понаїхали істориків, але з доказами було негусто, та й часи були, скажімо так, цікаві. Мабуть, добре було читати про них у мемуарах, а декому з нас у них ще й пожити трапилось.

Нічого, про його часи теж хтось мемуари напише.

Галя дивилася з цікавістю, але не на мене, а по черзі – як наче секундна стрілка на циферблаті.

– Гм, – сказав Альберт. – А документи?

Перекладати не довелось.

– Для початку напишемо, – Ігор посміхнувся й підморгнув – так, наче усім одразу, але більша частина явно дісталася Галі. – Шведською мовою?

– Вмієш? – здивувався Альберт. – А в твоєму досьє...

– Не вмію, – чесно признався Ігор. – Але маю підозру, що й десять з десяти тутешніх поліцеймейстерів, урядників, чи хто тут за порядком слідкує, також не вміють. Так що напишу сучасною німецькою, зійде за шведську.

Озирнувся на мене й уточнив:

– Сучасною мені німецькою. Втім, можна трохи розбавити... та чим завгодно розбавити. Аби незрозуміліше стало.

Першою засміялася Галя – ввічливо й трохи навіть аж соромливо, прикриваючи долонею рота; за нею посміхнувся й Альберт, а там і я вже не втримався.

Наче й не сказав нічого смішного, а розвеселив. Мабуть, оточення вплинуло.

Справді, кому ще доводилось грітися біля вогнища за сотню, дві й три сотні років до власного ж народження? Ну як тут не посміятись!

А що було в цьому сміху трохи істерики – ну так це вже дрібниці.

Не знаю, чи мені першому сягнула в голову ця думка, а чи всім одночасно, та припинили ми сміятися, починаючи з мене.

– Не повірять, – раптом сказала Галина. – Ну хто їхатиме чортзна-куди, щоб подивитися на могилу прадіда?

Отакої.

На мене наче відерце холодної води лийнули. А чого, річка поруч, води там багато. Відерця, щоправда, нема...

– Треба щось практичніше, – продовжила «обливальниця». – Що як... не просто нащадки, а... спадкоємці? Скажімо, умова отримання спадку – знайти могилу діда. Бо інакше нотар заповіт не віддасть.

– Інтрига! – захоплено покрутив головою Ігор. – А як довести, що знайшли?

Запала мовчанка, й порушив її знову я.

– Щось привезти. Скажімо, родовий медальйон. Був у прадіда на шії.

– Гм, – сказав Ігор, але заперечувати не став.

– А що? – Ідея мені все більше та більше подобалася. – Чудова легенда. Дивіться – й пояснює, чому ми говоримо не по-тутешньому, й дасть можливість вештатися селами, людей розпитувати.

– Гаразд, – сказав Альберт. – Отже, тепер ми група шведських спадкоємців багатого прадіда. Але є нюанс.

Він помовчав і додав:

– Лукапити доведеться не лише по селах, але й у містах. Прайм у Києві. А там айді точно аскнуть.

Мені було зрозуміло. Про всяк випадок, зиркнув на Галю, а та на мене. Довелося перекладати.

– Паспорт запитують.

– А який він тут вигляд має, той айді? – запитав Ігор наче в Альберта, та глянув чомусь на мене. Я негайно перевів стрілки на Галю.

– Чому це ви на мене так дивитесь? – здвинула вона плечима, від чого старанно запнуте декольте трохи розійшлося, і те видовище мене зацікавило. На жаль, мій погляд зацікавив Ігоря, та, мабуть, Альберта теж, але вистачило й Ігоря. Галя інтерес засікла й негайно вжила заходи щодо маскування об'єкта.

– Ти ж до цього часу найближча, – пояснив отаман, вочевидячки в особі Ігоря. На диво, Альберт також кивнув – це, мабуть, уперше за весь час знайомства. Чи то у них там жестикуляція вийшла з моди, чи це виключно нам так пощастило з дослідним екземпляром – хтозна!

– Не знаю, – відрубала Галина. – Ви багато знаєте про документи сторічної давності?

Я трохи знав, але лише тому, що трохи цікавився. Зовсім трохи. Паспорт від жовтого квитка так-сяк відрізняв би, але намалювати справжнього ані того, ані іншого втяти б не зміг. Хоча нащо це самостійно робити? В усіх народів в усі часи були майстри фальшиводокументальної справи, мабуть, і тут є. Віднайти буде нелегко, але й навряд чи надто вже важко. Тим більше, в Києві. Не Одеса, звісно, але й не Арзамас-16.

От цікаво, чи заснована вже Одеса? Чорт його зна. Істориків, істориків було б сюди посилати! Вони, мабуть, знають напам'ять і рік заснування Одеси, і який на вигляд був паспорт, і як одягти каптан, так щоб декольте не світилося... а може, то вона навмисне? Бо таки засвітилося знову...

Я згадав обставини вербування й прикусив язика. Істориків тут не треба. Історик би двох комплектів одягу так швидко не роздобув. З історика тут би з самого останню сорочку здерли.

– А що, у тих двох перехожих паспортів не було? – Я скинув оком на того, хто затрофеїв комплекти, – на Альберта, мається на увазі. Той ані здригнувся, ані погляду не відвів. Мабуть, не перший трофей, й сподівається, що не останній.

– Не було, – пролунала коротка відповідь.

Значить, не погребував, перевірив.

Правильно зробив. Я на його місці вчинив би те саме. Хіба, може, допитав би ретельніше, перед тим як... – але то вже не лише від мене, але й від обставин залежить. Від поспіху, наприклад, або наявності небажаних свідків...

Поки ми їли, теревенили, розробляли легенду та розбиралися, хто розуміється на документах сторічної давності, а хто ні, розвішаний біля вогнища одяг перестав парувати. Не так, щоб зовсім висох, звичайно, але вже так-сяк можна було натягти на себе й досушувати на ходу. Нічого, весь день попереду, сонце вище підніметься, висушить.

Бо так наче й ніхто не підштовхував, у шию не гнав, під зад копняками не прискорював, але увесь набір інстинктів, рефлексів та втокмачених замолоду навичок так і волав: «Геть!»

Геть звідси!

Подалі, подалі від місця події. І що з того, що гайдуки-переслідувачі лишилися бозна-де, а тут вони ще навіть і народжуватися не думали? Це ж інстинкт, йому хіба поясниш! Та й взагалі, час уже...

Я глянув на сонце й, мабуть, роззявив рота, бо Альберт посміхнувся, а за ним й Ігор.

– Що, – поблажливо кинув він. – Несподівано, га?

Тон мені не сподобався, але ж і справді було несподівано. Судячи з відчуттів «внутрішнього годинника», сонце мало б підкочуватися до зеніту. Воно й справді висіло майже в середині дуги небесного шляху, але... ближче до заходу.

Одне з двох: або в цьому часі і сонце ходило інакше – із заходу на схід; або ж годинник нахабно бреше, й насправді зараз далеко за полудень.

Ну, звісно ж. Хто сказав, що, мандруючи в часі, потрапиш рівно у ту ж годину того ж дня, тільки на сто чотирнадцять років раніше? І це ще добре, як день той самий. Бо могли б прилетіти і в зиму. В піджачках, ага. На кригу, і добре ще, якщо лід товстий, бо так би й шубовснули.

Галя також задерла голову, подивилася в небо, перевела погляд на мене, знову поглянула вгору. Мабуть, дійшло, але рота не роззявляла, а навпаки, посміхнулась.

Розумна.

– Тоді вирушаймо, – піднявся Альберт. – Якщо, звісно, ніхто не хоче в лісі заночувати.

На мою думку, заночувати в лісі було значно краще, аніж набиратися блощиць у селянській хаті, але харчі все одно кінчалися, так що вибору не було.

Одяг і справді непогано підсох, щоправда, трохи однобоко – спереду краще, зі спини гірше. Краще було б навпаки, але маємо те, що маємо.

Галя закинула свій комплект на плече й рушила за ялини.

– Далеко не відходь, – гукнув Ігор. – Хтозна, що в тому лісі.

І я теж хотів гукнути, й майже те саме, але він, негідник, першим устиг.

Галя виразно пирхнула й чи то на слова не звернула уваги, чи вчинила геть по-жіночому – вислухала й зробила наперекір.

Даремно.

Я саме вставив ногу в штанину, коли з-за ялинової стіни долинуло відчайдушне: «Аа-аа-аа-а!».

Так і побіг: з однією штаниною на нозі й з другою у руці.

Звісно, відстав. І від Альберта відстав, і навіть від Ігоря.

Чому «навіть»? Бо якщо з Ігорем ми й були чи то на рівних, а чи майже на рівних, то до Альберта, хоч як гірко це визнавалося, мені було рости-рости й ніколи не вирости. Як у прямому сенсі – сантиметрів на десять; так і в переносному.

Перед тим «Аа-ааа!» він розслаблено сидів на колоді, ще й паличкою копирсав вугілля в багатті, а одразу після – зник. Ну майже як у мультфільмах – тільки-но стояв кіт Леопольд, і нема; а наступний кадр показує його вже за сто метрів. Сто – не сто, але метрів десять він пролетів ще до того, як дехто з нас узагалі дотямив, що то Галина кричить.

Так і прибігли – спочатку Альберт з тліючою на кінці хворостиною, потім Ігор, а потім і я дострибав, наче одноногий горобчик.

Галя мала на собі спідницю та чоботи, а верхню частину тіла затулила кофтиною. Спереду. Але там було на що і збоку спину поглянути...

От подобаються мені спинки жіночі! Жіночні, звісно. Втім, це мало не єдине місце, яке не позбавлене жіночності навіть у культуристок. Квадрати на пузі мають зовсім не сексуальний вигляд (дівчата, не вірте фітнес-тренерам, їм за ці кубики гроші платять, власне кажучи, ви ж і платите!), а от неглибокий рельєф на спині досить привабливий. Особливо коли дама, скажімо так, або сильно нахилена вперед, або взагалі стоїть у відомій позиції...

Галя стояла не так, але подивитися було все одно приємно.

І ще одне – мабуть, я виграв ці перегони. Бо, опинившись в хвості, я натомість замилювався на Галину спину й талію, а Ігор з Альбертом з лінивою цікавістю роздивлялися притиснуту до землі коротку яскраву зміюку. Більш того – вже навіть устигли між собою порадитися й виявити істотні прогалини в освіті. Зокрема, в природничих науках.

Бідолашна змійка розпачливо смикалась і при кожному русі блискала червонуватою лускою.

– Не знаєш, що воно? – Ігор, не обертаючись, завважив, що третій учасник перегонів також біля фінішу.

– Мідянка! – злостиво пробурчав я й нарешті просунув ногу в другу штанину.

– А вона отруйна?

– А чорт його зна! – вже не так, але все одно злісно рикнув я відповідь й, сам того не хотівши, долю зміючки вирішив.

Коротко хрюснуло – це підбор Альберта неймовірно швидко опустився на шию змійки – одразу за патином, що притискав її до землі.

Ігор зачекав ще кілька секунд – поки тільце смикалося, а потім прибрав патику геть. Змійка ще не завмерла, але конвульсії були слабенькі, геть не страшні.

Та й сама вона більше скидалася на поламану іграшку, а не потенційно небезпечний природний об'єкт.

– Я мав на увазі, що є різні версії, – навіщось мені захотілося уточнити. – У довіднику написано було, що взагалі неотруйна, а люди казали, ніби пару годин після укусу погано буде...

Тим же патином Ігор підчепив все ще ворухливе тільце й пожбурих геть. Невдало пожбурих – далеко мертва змія не відлетіла, повисла на колючках. Можливо, ще навіть щось і відчула, бо смикнулася ще дужче.

– Хлопці, – по деякій паузі промовила Галя. – Ви той... відверніться, чи що. Тільки далеко не відходьте.

Ми відвернулися, й з хвилину, поки за спинами шелестіла тканина, я думав: а може, я зовсім і не виграв? Може, ті, хто першими прибігли, більше й побачили?

Думка була дурна-дурнюща, і я її гнав, але вона опиралася, й досить успішно.

Одяг був вогкий і пожмаканий, ніби його навіть не якась там одна корова, а ціла череда пожувала, проте це не мало значення. Красуватися ні перед ким, а щодо привертання уваги – то і так приверне. Навряд чи хтось у кінці вісімнадцятого століття розгулював у прикиді кінця

дев'ятнадцятого. Навіть у наші часи, коли піджак та краватка – близько ста років вважаються стандартною офісною уніформою, є купа дрібничок, що видають. Причому одразу видають, з першого погляду, й не має значення, чи розбираєшся ти на шмотках, а чи зовсім до них байдужий. Приверне увагу якась дрібничка, придивишся – й з першого погляду визначаєш: це комплект із сімдесятих, а це взагалі з кінця сорокових або початку п'ятдесятих затесався.

Не знаю, як це працює.

Мова не про такі істотні деталі, як стоячі комірці або запонки – таке запросто можуть і в наші часи начепити, а все одно буде помітно, де сучасне фото, а де, скажімо, з тридцятих.

І шапки. Якось лише тепер я осягнув той факт, що у дев'ятнадцятому столітті всі, буквально всі чоловіки, й аристократи (принаймні ті, кого вдалося побачити на вулиці), й пролетарі, й бомжі-прочани – усі в шапках або капелюхах. А тут ще на сто років раніше?

Ті двоє нещасних, що трапились на дорозі Альберту, мали шапки на кшталт радянських «боярок», модних наприкінці шістдесятих, тільки з якимось відростком зверху. Відросток був, мабуть, радше для шику, аніж для користі, принаймні я йому жодного використання не бачив. Ну та гаразд, висить собі – й нехай висить, заважає не дуже.

Що ж до усього іншого... ну так, чоботи мало змінилися. А усе інше...

Я мав підозру, що й жупани-каптани, чи як там воно називається, хлопці носять не так, й замалі вони їм, закороткуваті, але яка різниця? Трійка велетнів так чи сяк приверне увагу.

Так що можна було й не роздягати тих двох.

Розділ 2

Користь стратегічного планування

– Куди йдемо? – недбало запитав я, обтрушуючи штани від глиці. Кілька разів вже обтрушував, та налипло, здається, ще більше, аніж вдалося струсити, й відпадати голки не бажали категорично. Кілька штук, мабуть, втрапили й досередини, бо кололося. Але знімати штани отак, посеред дороги, та ще й з Галею поруч, якось не дуже хотілося.

– Туди, – небагатослівно відповів Альберт, на щастя, супроводжуючи відповідь пальцем. Вказівним, а не середнім, й не вгору, а у бік, з якого ми приїхали. Здається.

– А точніше? – Ігор виявився на моєму боці.

– Спочатку на Київ. Потім на... – Альберт замислився, відшукуючи слово, не знайшов, махнув рукою. – Ще в одно місце. А потім на старий... е-е-е... цвинтар. На Форселі.

З відповіді я виніс одразу дві речі – що аналога цвинтарів та кладовищ в Альбертовому майбутті нема (спалюють, мабуть? Ну, в принципі, це було передбачувано, бо населення росте, й земля дорожчає) й що Форсель (наш Ворзель) зберігся. Щоправда, невідомо, в якому вигляді. Цілком можливо, що не у вигляді селища або міста – бо сказав би «у Форселі», а, скоріш, одного з районів Києва-мегаполіса, на кшталт Святошина, Троєщини або Борщагівки.

Не певен, що мені б сподобався тамтешній варіант Києва. Хоча подивитися, звісно, не відмовився би.

– Далеко... – задумливо промовила Галя.

Ігор озирнувся, за ним і я. Все-таки швидше за мене, гад, рухається. Альберт озиратись не став.

Край дороги годі було розібрати – чи то розчинялася вона серед степової трави, чи то ховалася в мареві, але в будь-якому випадку жодної маршрутки, автобуса, попутки, велосипеда або хоча б дядька з возом в полі зору не трапилося.

А хто б сумнівався! Вже що-що, а ці правила діють, мабуть, у всі часи серед усіх народів – поліція тут як тут, коли дуже не хочеться її бачити; підвезти пропонують тоді, коли до мети лишається метрів сто, а бутерброди падають виключно маслом униз.

Так що коли через десяток кроків Ігор озирнувся ще раз, за ним Галя, а там і Альберт не витримав, то я вже знав, що побачу. Якийсь з варіантів бутерброда – старанно намащеного, може, навіть присоленого, може, ще й зеленню гарно притрушеного, але або вже на підлозі, або ще в польоті, але поза межами досягання рук. Хрін підхопиш.

Чи то на обрії, чи то ближче, але щось ворухилося – чи то вже людські постаті, чи поки що хмарка куряви, але в будь-якому випадку воно мені не подобалося.

Слідом за озиранням настав час презирання, і теж суворо за ієрархією: Альберт-Ігор-я-Галя. Так-так, і Галинка теж. Щоправда, ми, чоловіки, презирилися між собою трохи інакше. Ми – так, наче узгоджували подальші дії, а вона – так, наче запитувала: ну, ви ж знаєте, що робити, правда?

А звісно ж, що знали. Що тут узгоджувати!

Хіба що конкретні дії скоординувати: мовляв, я беру того, ти цього, а ти проконтролюй, щоб он той далеко не втік.

Утім, контролювати потреби не виникло – вершників було лише двійко.

Наздоганяли вони нас ніби й неспіхом, але неспіх у коня – це приблизно як досить великий поспіх у людини. Ми – сотню кроків, а вони півтисячі. Ми ще сотню – а вони вже з тисячу, бо надали. Нам озиратися, й на кожному озиранні хоча б частку секунди, але втрачати, а їм – дивитися просто перед собою і не втрачати.

Ненавиджу тікати. Не кажу, що ніколи не доводилося – як же без цього, але все одно ненавиджу. Й переслідувачів теж ненавиджу, заздалегідь! Ще за кілометр, а що вже за сотню метрів – так і взагалі б руками на клоччя рвав!

Хоч таких хрін порвеш.

Коней було двійко – чорний, аж вугільний, й світло-брунатний. Не знаю, як правильно ті кольори називаються. Мабуть, взагалі не кольори, а масті, але було не до лінгвістики.

Вершників було, звісно, двійко, не вдесьтох же їм на двох конях їздити. Є, однак, такі двійки, що варті десятка; так от – у нас мав місце якраз такий випадок. Двійко немолодих, бувалих, досвідчених. Не керівників вищої ланки, що вміють лише накази один одному роздавати, а щось на кшталт сержантів – тільки не радянських, яким лички під дембель видали, а ворожих, американських – яких солдати бояться навіть більше, аніж генералів.

Генерал – він десь там, а сержант – осьдечки.

І вершники також були осьдечки. В чоботях зі справжніми шпорами, верхньому одязі, ще й розшитому хоч і потьмянілим, але позументом, з шаблями на боках, та ще й по два пістолі на кожного за широким чи то пасом, чи як там воно називається.

Паси, до речі, не мотузки якісь – а широкі, з візерунком, та ще й з китицями на кінцях. Стіни можна фарбувати такими китицями.

А от морди в обох були – хоч зараз у картотеку.

По-перше, обвітрені. Чимало, мабуть, проводили часу не на політзаняттях, а в полі, під вітрами й дощами, сонцем та завірюхами. Грубіє шкіра, зморшками йде. Некорисне сонце та свіже повітря для морди.

Дурницю робитимуть панянки часів моєї вже молодості, коли годинами на сонці вилежуватимуться. Панянки часів моєї зрілості вже трохи порозумнішали, й у сорок років матимуть такий вигляд, наче їм тридцять, та й чоловіки почали мазатися-кремитися, також багатьом одразу треба років десять накидати. Віку я маю на увазі, не терміну. Втім, багатьом і термін би не завадив.

І цим двом вершникам також. Ні, відкидати десять років не варто було – навпаки, ці обидва, що мали вигляд на сорок, навряд чи відсвяткували й тридцять п'ять, а от у в'язницю чи армію кожен ну просто-таки просився. Розбійницькі пики. І рухи розбійницькі, й звички також.

Принаймні розігнали вони коней так, наче й зовсім спинятися не хотіли. Не знаю, як Альберт з Ігорем, а я вже думав: доведеться стрибати вбік.

Не довелося. Зупинили, падлюки, майже під самим носом, а лівий, з більш довгими вусами, ще й дибки коня підняв, аж копитом в Альберта біля скроні майнуло.

Слід віддати належне – не сахнувся. Зуби, мабуть, зчепив, або на щоках аж бугри виступили, але не відскочив, і навіть головою не смикнув.

Хороші нерви. Подивимось, як щодо усього іншого.

Правий – коротковусий – викобенюватись не став, може, тому, що на вигляд був трохи старший, натомість кинув нам, коротко й зверхньо, аж навіть презирливо:

– Kim jesteś?

Можна було обійтись без перекладу. І так зрозуміло – запитують, хто такі.

Хоч не хоч, а я знову перезирнувся з Ігорем. Той, у свою чергу, зиркнув на командира, але відповіді не отримав. Натомість вершнику Альберт відповів.

Дивна то була відповідь, я вам скажу.

До Альбертової говірки я вже хоч трохи, а звук, і знайомі слова навчився вихоплювати, місцями навіть розумів без перекладу. А зараз – чимось він таким вистрелив, що й Ігор зачудувався. Як наче німецькою – але ж я знаю німецьку, а не зрозумів ні... ну, взагалі нічого не зрозумів. Колись при мені два швейцарці поговорили ретороманською – от приблизно такий же ефект.

Приблизно так наші російські брати очима лупають, коли хтось при них на літературну українську чи білоруську переходить – і слова наче схожі, й кожне окремо взяте спіймати можна, а все разом – хрін! Якщо, звісно, фраза хоч трохи складніша на «пішов ти нах...!».

Утім, за часів моєї зрілості літературної білоруської я вже не чув. Цікаво, як там із нею хоча в Ігоревому майбутті?... Було б спитати, коли мав час та нагоду, бо зараз було вже якось не зовсім до того.

Після Альбертової промови всі трохи отетеріли – й ми, й переслідувачі; Альберт постояв, задоволено посміхаючись, а тоді коротко кивнув Галі:

– Перекладати.

Саме так – не перекладай, а перекладати. Яйкі, млеко, масло.

Галя зробила очі більші за місцевий пістолетний калібр, потім, видно, згадала старанно розроблені після вимушеного купання плани, й, трохи затаючись, але почала:

– Ми... є... мандрівники зі Швеції...

Все-таки репетиції – велика річ! Хоч як пояснюй акторові роль – але поки кілька разів сам не повторить, поки тупо не стане в цьому кутку, щоб проказати цю фразу, а потім у протилежному, щоб проказати наступну – не буде кіна. Поки сам десятки разів магазин з автомата не витягнеш – будеш тицяти пальцем мимо застібки, хоча здавалося б, де там помилятися? Там же палець інакше просто нема куди пхнути. Поки прийом, хай навіть найпримітивніший, десять разів сам собі у руки-ноги не вкладеш – так і будеш тупцяти навпроти супротивника, а про удар я й взагалі мовчу.

Повторювати, повторювати й повторювати. І з легендою, яку слід проказати зустрічному патрулю – так само. Бо інструктуй-не інструктуй, все одно отримаєш... оце, що ми зараз отримали.

Вершники презирнулись. Ми теж. На відміну від попередньої, ситуація була розписана в сотнях книжок, відпрацьована мною на численних заняттях, та й Ігорем, мабуть, теж, бо він зітхнув і кинув мені: недбало, наче мова йшла про цигарку, а не про людину:

– Лівого...

– Що? – навіть вершник подумав, що мовлять до нього.

– Мацо, – буркнув я, хапаючи його за рукав. Спочатку була думка схопити за ногу й підважити, щоб гепнувся на той бік, але, по-перше, я не знав, чи стремена не допоможуть бідасі втриматись у сідлі, а по-друге, навіть якщо завалю – то не варто розривати контакт. Завалив – добивай; а тут поміж нами опинився б кінь, і хтозна, як би він на все це відреагував. Ще вкусить. Або хвицьне. Воно мені треба?

Кінь і справді злякався, скинувся дибки, й цим мені допоміг, а от стремена погано себе показали. Точніше, вершник погано себе показав, бо гепнувся разом зі мною. Важко гепнувся, аж мені у вухах загуло, а вершнику, мабуть, і зовсім заціпило. Кінь мав на зріст десь метр сімдесят, а з такої висоти, знаєте, не всякий і стрибне вдало, не те що ребрами гепнеться.

Ще в падінні я спостеріг, що Ігорю не так пощастило. Вискочити-бо коневі на спину він зміг, але чи то вершник виявився трохи вправнішим, чи то Ігор погано смикнув, але ніхто нікуди не впав. Так і продовжували боротись: вершник однією рукою смикав коня за вуздечку, піднімаючи дибки, другою щосили гатив нападника ліктем під ребра, а Ігор обхопив його лівицею за шию, а правицею не давав вихопити пістоля.

Не було б нас з Альбертом – мали б патову ситуацію, але й від Альберта, чесно кажучи, користі не було – тупцював навколо, як рефері біля чемпіонів у надважкій. І мабуть, так само боявся отримати, тільки не рукавицею, а копитом.

Що ж, можна його зрозуміти – копита й справді були розміром трохи більші за два мої кулаки, разом узяті, та ще й значно, значно твердіші.

Поки мій полоняник не прийшов до тями, я так-сяк видер з-під нього руку, намацав пістоль за поясом, вихопив. Голосно затріщала тканина, й за пістолем потяглася відірвана смужка. Так, за кобуру трохи краще виходить...

Натомість бити по лобі важезною залізкою виявилось зручніше, ніж сучасним мені ТТ. Тільки я перестарався й замість «гуп» почалося «трісь», причому тріщав, ясна річ, не метал.

Не робили тоді ще пістолетів із силуміну. Криця. Стара добра криця, міцна і важка. Значно міцніша за лобову кістку.

Ігор та його супротивник все ще танцювали, я підняв закривавлений пістоль і прицілився. Балістику револьвера ще так-сяк можна було передбачити, а от куди полетить куля з цього гладкоствольного одоробла – годі було й вгадувати. Ігор, мабуть, теж оцінив шанси, бо заметушився активніше. А може, то вершник побачив наставлений ствол та запанікував.

Я підняв ствол трохи вище, щоб над головами прохурчало, й натиснув спуск.

Нічого не сталося. Анічогісінько. Ані голосного «бабах!», ані навіть короткого та сухого «клац».

Ага. Сам, значить, не зводиться. Що ж, можна було й здогадатись. Ану, як тут у них з ергономікою...

Якраз на межі тої зони, куди можна було дотягнутися великим пальцем, стирчав важілець, ще й з голівкою. Я смикнув його до себе, і їй-богу, розвертати його довелося мало не на сто двадцять градусів, аж поки клацнуло!

Погано, значить, у них з ергономікою. Або ж з пружинною сталлю.

Знову наставив пістолет у небо, знову натис. Цього разу вийшло краще, але не набагато – клацнуло, бризнуло іскрою, як наче із запальнички... і все.

Розбиратися було ніколи, я перехопив пістоля за ствол, й, вигадавши момент, пожбурих залізку як бумеранг – просто вершникові в обличчя.

Той, мабуть, помітив – бо очі розширилися, але лише в останню мить.

– Ну що ти, не міг трохи вище поцілити? – вже чи не втретє запитав мене Ігор.

Дурнуватим було питання, й перший раз я навіть і огризнувся – мовляв, звісно, що міг, якраз твоя довбешка трохи вище й була. Ігор замовк, але ще через п'ять хвилин пустопорожніх зусиль знову повторив те саме. Потім ще раз; а скільки разів подумав – то, мабуть, і сам би не поражував.

Зопалу я мало не рикнув на нього – мовляв, чому сам не впорався, сидів же у дядька якраз за спиною, міг би і в'язи скрутити, й очі вичавити, й просто як слід придушити... втім, ні. Виявилось, що придушити дядька було не так вже й просто, бо на шиї (й без того дебелий!) мав ще й щось таке, як нашійник з тонкого, але все-таки заліза.

Виявилось це, звісно, пізніше – коли вже й ми заспокоїлися, й коні не так харчали, й обох трофейних дядьків вже було розкладено на землі, й Альберт діловито приміряв, чи не дуже закороткий йому буде новий жупан.

Між нами кажучи, був таки закороткий, та ще й добряче.

А от з полоняниками було не добряче. «Мій» так до тями і не прийшов. Дихати – дихав, але очі мав заплющені, руки та ноги – розслаблені, хоч у вузли зав'язуй, а зіниці на світло майже не реагували. Зопалу, не розібравшись, я вирішив, що дядько трапився надто хитрий і придурюється, тож врізав пару ляпасів – але стало ще гірше.

З другим справа була взагалі – повний швах. До тями-то він прийшов... але краще б цього не робив. Краще б так і пішов на той світ з широко розплющеними очима. Без болю.

Бо, мабуть, таки боліло йому. Дуже боліло. Так боліло, що навіть ми не пропустили момент приходу до тями, й навіть у мене по спині мурашки затупотіли, а Галя так і взагалі зблідла як смерть і затулила обличчя руками.

Ні, він не кричав. Хотів би, мабуть, але не міг, бо поламалась кричалка. Я поламав. І щелепу розтросив вщент, й у барлак поцілило, а десь там і голосові зв'язки. Так що не міг він кричати. Лише вив і стогнав: глухо, натужно, надривно, наче не людина видавала ці звуки, а сама мати-земля, коли діти перейдуть усякі межі.

І якби ще хоч одноманітним був той звук, як ревіння дизеля або реактивного двигуна – реве, але звикнути можна, так ні! Щось він хотів сказати, дуже хотів, й хоч-не-хоч, а усі прислухалися – та хіба ж розбереш?

А сказати він хотів, бо Ігор з Альбертом його дуже сильно запитували, і не вимагайте в мене розповісти, як саме вони те робили. Одне скажу – боляче. Я теж трохи розуміюся на методології допиту, але не настільки.

Мабуть, саме у цей момент я остаточно повірив, що вони прийшли із майбутнього. Все можна підробити – і панораму стародавнього Києва, й дівку підкласти з дивною вимовою, й млина тихцем відреставрувати, й навіть блощиць натрусити в селянську хату – але щоб отак-о людину мучити – це справді треба років зо двісті безперервного розвитку цієї науки.

Та я хоч відійти міг – один чорт, з мене користі не було, а от Галі набагато гірше доводилось. Бо з суцільного потоку «Ууууу!», «Ааааа!» та «Ооооо!» лише вона раз по раз вилловлювала хоч якісь окремі слова. Так що довелося їй слухати, й виявилось, що наша Галя небалувана – бо лише разок не стрималася, відскочила до канави й погодувала тамтешніх блювотоїдів.

«Полска!» – здається, прозвучало від полоняника кілька разів. Біс його зна, що він мав на увазі. Чи то мову, чи територію, чи кордон. «Курва!» – теж почулося. Сподіваюсь, воно не у бік перекладачки нашої полетіло... втім, яка різниця? Гірше, ніж є, його вже не покараєш. Хай лається.

– Аск його про локальні села! – час від часу уточнював Альберт. Ігор, почухавши потилицю (в результаті чого перемазав кров'ю ще й волосся) пояснював, що Альберт має на увазі села поблизу. Галя чесно перекладала це на шипуче-цокотливі слова... але у відповідь все одно лунало саме лише «ууууу!» та «ааааа!»

От тому я й мовчав, не дорікав Ігореві за те, що він не скрутив полонянику в'язи. Й собі – за те, що не поцілив бравому жовніру трохи вище. Скажімо, у лоба. Хоча... мабуть, і в цьому випадку він би вже нічого не зміг нам розповісти.

Звуки почали слабшати, кінець кінцем, Альберт коротко вилаявся – о диво, у тій короткій фразі цілком прозвучали характерно німецькі інтонації! живі, значить, німці... – а потім зробив короткий, майже непомітний рух правицею біля скроні полоняника, й той замовк. Також миттю. Як наче його в ту скроню не вдарили, а кулю вліпили.

Хоч не хоч, а довелося Альберту позаздрити, бо я так не вмію.

Я скинув оком на Галю. Та мала вигляд блідий, як смерть, але трималася. Чорний одяг ту блідість підкреслював, тож загалом видовище було непоганим. А от цікаво: це лише в мене після вбивства такий рефлекс, чи хлопці теж зараз на Галю поглядатимуть з хижою посмішкою?

Ігор поглянув, Альберт або ні, або зробив це настільки швидко, що я й не помітив. А що, з нього станеться. Цікаво, як вдалося досягти такої моторності? Лише тренування й природний еволюційний розвиток тіла? Навряд чи. Або стимулятори, причому тривалої дії, ще там до рота запхані; або ще цікавіше – якісь імпланти. Може, нано, може, ні. Може, в нервову систему, аби імпульси швидше бігали; може, у м'язи, аби краще скорочувались, а може, навіть у мозок, аби той прудкіше командував. Або навіть хутчіше продумував ті команди.

Заздрю. Йй-богу, заздрю.

З іншого боку – хтозна, як та модернізація вплинула на організм та спосіб життя? У техніці завжди так – там додаси, отам покращиш, аж хрясь! – вага зросла, треба дужчий мотор. Підбереш кращий мотор – а йому палива більше треба. Збільшиш баки – крило збільшиться або заброньований обсяг, ну й вага, відповідно, одразу ж підскочить. І, нарешті, якщо вже все

так-сяк припасуєш, то раптом виявиться, що ціна машини з початкової-запланованої, й без того кусючої, раптом стала такою, що й подумати страшно, а не те що в серійне виробництво пускати.

Загризе!

Або загризуть. Хоч конкуренти, щоб свою машину просунути; хоч ворожі агенти впливу у Верховній Раді, на кшталт того ж Коновалюка (якщо мова про військову техніку) або Колеснікова (якщо мова про швидкісний потяг).

Хтозна, скільки Альбертового життя вкрали ті нано-модернізації. Хто яскравіше палає, той швидше згорить. Звісно, жевріти сотню років ледь помітною вуглинкою теж не хотілося б, але й спалахнути, як сірникова голівка – теж варіант не найкращий.

Галя чи то помітила наші погляди, чи то й сама допетрала, що чоловікові після вбивства потрібно, бо аж трохи згорбилася.

Ну що тут зробиш? Природа у нас така. Недаремно ж з давніх-давен, одразу ж після взяття фортеці, вважалося добрим тоном згвалтувати жінку негайно, інколи – просто на трупі невдахи, що пробував її захистити.

Бачили ж, мабуть, фото з розкопок у Києві? Залишки хижі, ткацький верстат та піч із лежанкою. Пічка ціла, від дерев'яних стін хижі та верстата лише широкі чорні смуги лишилися. Не згнила хижа – згоріла! На порозі – чоловічий скелет із серпом у руці, а череп розтрито. За порогом – жіночий скелет у позі святого Андрія, а щоб жертва не здумала порушити композицію – то руки зафіксовано двома бронзовими ножами. Так-так, крізь долоні у землю. Після такої фіксації ткацький верстат уже не потрібен – все одно пальці не слухатимуться.

Й останній штришок. На лежанці – ще два скелети. Навіть не скелети – скелетики, бо дитячі.

І якщо хтось вважає, що то давно було; коли ще звірі говорили, а люди недалеко від них пішли, а зараз всі цивілізовані – то нехай увімкне гуглю й набере слово «Немерсдорф». Тільки бажано при цьому не бути вагітним, бо можна скинути. Та й взагалі не варто при цьому бути жіночої статі, бо кошмар гарантований.

А от що варто – то це, вийшовши дев'ятого травня на вулицю, уважніше придивитися до усміхнених дідусів-ветеранів. Особливо тих, що з онуками-правнуками гуляють.

А якщо хтось думає, що тепер-то, у цивілізованому двадцять першому столітті, вже точно нічого схожого неможливо, то нехай почекає. Цілком можливо, що буде й на його вулиці свято. І навіть безпосередньо в його будинку. Ось лише коли?...

Утім, нащо гадати? Я посміхнувся, згадавши, що маю унікальну нагоду спитати нащадків. Лише треба час підібрати, скажімо, ввечері, після вечері...

Тут я згадав, що принаймні два таких вечора уже відбулося, а я так нічого й не випитав, й поклав сам собі наступного разу вже точно не відвертати уваги на всякі дурниці, а питати, питати й питати...

Як Альберт полоняника?

Дивна річ – але Галя сприйняла ту посмішку як підбадьорення, й геть несподівано для мене – та й, мабуть, для себе! – також посміхнулася.

Перший з «трофеїв» – той самий жовнір, якого я так невдало приземлив з висоти конячого зросту, тим часом ще дихав, але інших ознак життя не подавав. Альберт з жалем подивився на нього – з жалем не тому, що людину шкода, а тому, що спитати ніяк! – й зробив такий самий рух.

Дихання урвалося.

– Ну що, – майже спокійним тоном сказав Ігор. – Тепер всі одягнені, як годиться. І з транспортом трохи покращало. От якби ще двійко вершників трапилося...

Він задумливо подивився на розпластані трупи.

– І все-таки, – задумливо промимрив по деякій паузі. – Чому вони причепилися? Що ж їм від нас треба було?

– Документів, – раптом сказала Галина. – Тут же кордон.

– Яа-аа-акий кордон? – Ігор аж рота роззявив, та й Альберт зацікавився. Та і я, чого гріха таїти...

– Ну як це – який? – щиро здивувалася Галя. – Із Польщею. Якраз по Ірпінці.

– Гик! – не сказав, а видав звук Ігор. Альберт покрутив головою, а я ледь стримався, щоб не ляснути себе по лобі.

Бо, знаєте, підручник з історії – це одне. А от коли раптом кажуть, що оце тут, оце якраз тут, на території, яку звик вважати споконвічно своєю – раптом вже чужинська держава – то це інше. Зовсім-зовсім інше. Відрізняється приблизно, як ляпас від аперкота.

Не Україна. Не СРСР. Навіть не Російська імперія.

Польща.

Залишок могутньої Речі Посполитої й Великого князівства Литовського.

У кого як, звісно, а у мене раптом виникло таке саме враження, як колись у дитинстві. Гралися з іншими пацанами на затишній галявині чи то в жмурки ганяли, чи то в квача, а може, ще у якусь пацанячу гру. Чудова була галявинка, а що бабця якась там козу припинала – то це не страшно, скільки там тої кози. Бабця здавалася значно гіршою, бо ганяла малечу й казала, що не можна тут гратися, а чому – не казала, тож ми не дуже звертали увагу.

І я не звертав. Аж поки одного чудового ранку не виявив, що горбок, на якому стою – він не просто горбок, а дещо нагадує. Метрів зо два в довжину й менш як метр шириною. І навіть квіти якісь на ньому росли – не ромашки, а щось таке, як бабусі у квітниках садять. Здичавілі й занедбані, бур'янами забиті, поливані хіба що дощами – а все ж пробиваються. Мабуть, вже не перший десяток років.

І що галявина, на якій ми й у футболу грали, й у квача, й козу бабусину палицями, бувало, штрикали – здалеку, бо мала роги й паскудний характер; що галявина ця – вона вся, геть уся у таких горбках, тільки менших. Розпливлися горбки, розлізлися.

І негайно стало ясно, чому тут не можна гратися.

А от за те, що далі було, мені й досі соромно. Сказав хлопцям, насолодився одностайним: «ух ти!!! не може бути!.. та невже!». День не погралися, два... а потім все пішло по-старому. Згодом і бабуся померла, і я підріс. Вже підлітком будучи, проїжджав там велосипедом; вже хлопцем гордовито порикував «Явою»; вже дорослим дядьком забрів колись – навмисне, бо раптом чомусь страшенно закортіло пройтися місцями дитинства – то кожного разу бачив там інших дітей. Діти більшали, горбки меншали, а зараз там чималенький смітник і дві хати наступили картопляними плантаціями вже на самі могили.

Що вдієш. Дитинство жорстоке, а дорослість цинічна. Нам треба було у квача ганяти, а дорослим – картоплю садити. Чи знають про те, що над кістками риються й тупотять, а чи воліють не знати – хтозна. Кожен для себе робить цей вибір сам.

Тільки зараз, мабуть, ще не народилися люди, які поховані на тому маленькому цвинтарі.

Я струснув головою, повернув на обличчя байдужий вигляд і знизав плечима.

– Ну Польща – так Польща. А які наші подальші дії?

Допомогло. Й Ігор оговтався, й Альберт схаменувся. Навіть губи трохи розтягнув – чи то у посмішці, чи то у незадоволеній міні – чого, мовляв, лізеш поперед батька в пекло? Хочеш вказівки? Будуть тобі вказівки. Кроком руш!

Так і вийшло, хіба що замість надто вже нахабного «крокомруша» Альберт кинув більш ввічливе «вперед!».

Вперед – так вперед. І знаєте, що я вам скажу? Виявляється, що наявність у загоні навіть половинного комплекту кінного транспорту значно підвищує моральний дух. Не менше, ніж наявність БМП у взводі. Всі не помістяться, а все одно приємно.

Мабуть, таке саме відчуття було й у воїнів Ганнібала, коли вони перли слонів через Альпи.

На першого коня всадили, звісно, Галину – тут питань не виникало. Щодо другого, то якусь мить постояли, насуплено один на одного поглядаючи, й Альберт, зваживши розклад інтересів, кинув Ігорю щось коротке й пов'язане з ченджем.

– Будемо мінятись, – переклав той, а я подумав, що ще зовсім трохи – і серед нашої компанії складеться подоба суржику. Тільки не українсько-російського, а українсько-українсько-українсько-українського. А якщо додаватимуться ще якісь члени команди, то й польського. Але нас більше, ми їх задавимо!

А може, й не більше. Це вже залежить від того, наскільки глибоко падати нам у минуле. Й чи не станеться так, що і ми будемо в меншині? Або так, що й нас мало, й поляків не дуже, й литвинів теж не дуже багато... хто там далі? давні киеворуси? чи русокияни?

Такі лінгвістичні вправи мене розсмішили, й Галя (от же ж дівчата! Все-таки є плюси у вашій неймовірній уважності!) те, мабуть, помітила, бо стала позирати здивовано.

Ще б пак. Іде здоровило (втім, найменше з наявних здоровил), тільки-но людину вбило або й двох, залежно від того, як рахувати; трупи за руки-ноги до лісу тягало... – а посміхається. Як наче подобається йому ця робота, але хіба так може бути?

Відповідаю. Одразу на два непоставлені запитання.

Перше. Не подобається. Не з якихось там моральних міркувань (яка там мораль на старості років), а виключно з міркувань доцільності. Треба вбити – вб'ю. Можна обійтись – нехай кандидат погуляє. Простіше кажучи, ставлення таке, як до важкої роботи, а часто-густо ще брудної-брудноючої.

І друге. Таке бути може. Є люди, яким подобається, страшенно подобається вбивати. Бачив таких не раз. Як нема можливості вбити – вони жертву мучитимуть. Як нема як покатувати фізично – згвалтують морально. Якщо до цього у них ще й IQ вищий за середній пунктів на двадцять – то бути їм генералами або видатними політиками, а якщо менший – то можна і президентом стати.

Не дуже розумні думки, але що тут вдієш – дорога! Про щось путнє тут важко думається, більшість уваги відвертає сам процес пересування. Треба слідкувати й за напрямком, й за тим, щоб у коняче лайно не вступити, й за тим, щоб об камінчика не спіткнутися. Міркувати треба або зранку на пляжі, коли сонечко ще низенько, а сонькі ще на пісочок не повилазили, кожний квадратний сантиметр простирадлами не вкрили, в карти не грають та приймачі не вмикають; або увечері в ліжку, або у затишному кабінеті з кондиціонером, довідниками у шафі та інтернетом у комп'ютері...

А так ідеш-бредеш, поглядом навколишні куці прочісуєш, не забуваєш назад озиратися, та ще й в небо поглядати про всяк випадок, хоча останнє – цілковита дурня. Нема тут надзвучових бомбардувальників, й дозвучових штурмовиків також нема. Більше того, навіть пропелерних літаків ще не винайшли, й дирижаблі ще не спускають гондоли з-за хмар, і брати Монгольф'є ще тільки-тільки зафіксували своє прізвище в історії авіації.

Нема цього всього. Чиргикаєш пішки й прочісуєш поглядом придорожні куці. І небо. Чисто про всяк випадок. Бо звичка.

Що вдієш, деякі звички лишаються з нами назавжди, як уміння керувати велосипедом. З ровера треба гепнутися з десятків разів, щоб закріпити рефлекс, а мені одного-єдиного разу вистачило.

Знаєте, як страшно, коли від ланки штурмовиків, що прямують у своїх чорних справах; десь казна-де прямують, мало не біля самого обрію, так от з тієї геть нестрашної зграйки раптом відокремлюється один літак.

Розвертається. Не куди-небудь розвертається, а мордою саме до тебе.

Одним махом, за якийсь десяток секунд опиняється майже над головою.

Й, опинившись, раптом закладає глибоке піке й падає, падає, падає – вже не майже, а просто на голову!

Дивне відчуття. Кажуть, жінки відчувають приблизно те саме під час глибоких істерик, наприклад, коли на руках помирає дитина. Повна безнадія й депресія, коли й хочеться щось зробити, але що тут поробиш? Навіть помолитися – й то не встигнеш. Та й не допоможе. Кілька разів вже проводили досліди – одну грядку поливали свяченою водою, іншу – звичайною; над першою молитви читали – а другу, контрольну, лаяли.

Нема різниці. Однаковий урожай на обох грядочках.

Не чує *він нас*.

Все доводиться робити виключно власноруч.

Я не знаю, чого тоді хотів від нас той літак. Він не стріляв, не бомбив й навряд чи фотографував. Просто спікірував, ревнув над головою форсажем, з піке виходячи, вертикальною свічкою угвинтився в байдуже небо й полетів наздоганяти своїх.

Біс його зна, чого йому треба було. Може, просто вирішив налякати. І знаєте що? Йому це вдалося. Бачте, досі поглядаю на небо.

Тутешнє небо було також байдужим, але сильно відрізнялось за кольором. У спекотних краях воно бліде, а в нас – блакитне. На півночі – синє-синє, як справжнє море, але там інша біда – крижинок на тому морі настільки багато, що й воду рідко побачиш, а як побачиш – значить, через кілька годин ляже на землю холод. А холоди в них такі, що треба пришвидшити крок, якщо є схованка на маршруті; або плюнути на маршрут, шукати якийсь закапелок й збирати хмиз. Багато хмизу, бо хтозна, скільки часу повітря буде скляним від морозу, й скільки замерзлих пташок грудками падатимуть на сніг, коли випадково зачепиш гілляку.

Не варто там людям жити. Йй-богу, не варто.

Ми йшли багато годин й мінялися, а ніхто й не думав нас доганяти. Або напрямок нестратегічний, або не сезон для купців, або просто отак пощастило. Чому пощастило, а не навпаки? Справді, чому? У купців же можна й одягом кращим розжитися, й кіньми, а може, й возиком... а тому й вважаю, що пощастило. Бо вози мають колеса, а коліс я з певного часу боюсь. А якщо хтось раптом скаже, що не боїться небезпеки, яка (точно відомо!) йому дуже й дуже загрожує – тримайтесь від нього подалі. Він дурень. Сам помре й інших за собою потягне.

От ми й ішли, аж поки не почало сутеніти. І коні почали спотикатися, і ми позіхати, і Галя відверто клювала носом.

Першим почав роззиратися на всі боки Альберт. Я вже звук до його манери рухатись надто вже різко та швидко. Звук-то звук, та заздрити не перестав, але то вже деталі. Маю підозру, що й помітити нащадок встигав значно більше, ніж я, й цілком можливо, що більше, ніж ми з Ігорем, разом узяті. От Галя я в рахунок не взяв, а даремно.

– А он, гляньте, якась стежка! – раптом змахнула вона рукою.

– І що? – сонно відгукнувся Ігор без особливого інтересу. Ясна річ – його ж черга була на коні їхати. Якби йшов – мабуть, одразу б зрозумів, що до чого, й зацікавився би.

– Кемпувати берайт, – майже зрозуміло бовкнув Альберт, й не чекаючи відповіді, розвернувся до стежки.

Вже повертаючи, я дотямив, що Альберт пропонує підготуватися до розбиття табору.

Параноїк у мені почав ремствувати, що краще б табір обладнувати десь подалі від стежок-доріжок, але я прикинув труднощі продирання з кіньми через неходжений ліс і порадив йому пельку стулити. Тимчасово, звісно, аж ніяк не назавжди. Бо він часом буває ну ду-ужу корисним!

Стежкою ходили. Нечасто, але регулярно; не давали їй заростати травою або підліском, та й впалі гілки-дерева також відтягали вбік, а отже, щось по ній тягали. Чи на плечах, а чи... (я мимохіть напружився й почав придивлятися уважніше)...а чи й на колесах.

Придивлявся марно. Вже на третьому чи п'ятому десяткові кроків око зачепилося краєм погляду за подряпину на сосні – добрячу так, як в офісі після транспортування сейфу силами найближчих колег. Весела це справа, я вам скажу. Й працює як непоганий тимбілдинг. Одне погано – стіни та підлоги страждають, їх не шкода, але вони казенні.

Зарубка була на висоті стегон людини нормального зросту... я поглянув на Альберта й сам собі переклав – дець на метр десять-метр двадцять від землі, а трохи далі з-під шару глици виступало коріння, й воно мало два чіткі сліди від коліс. Шириною трохи менше за метр, отже, не віз. Щось таке, як ручний візок на дерев'яних колесах, мабуть, ще й залізом обкутих. Ну, й хто тут возить сейфи лісами?

А головне, куди?

Стежка звивалася, обходячи сосни; раз по раз траплялося нове й нове коріння, що вилізло на поверхню, й так само раз по раз виднілися на ньому сліди коліс. Де свіжі, де трохи зарослі – отже, катали візочка тут не один раз, а таки регулярно. Візочок мав два колеса, ширину сантиметрів вісімдесят, а висота разом з вантажем була не менше за метр десять, і що то міг бути за вантаж?

А чорт його зна.

Якщо хтось скаже, ніби були колись такі слідопити, що могли за слідами на піску й тип вантажу розібрати – не ві...

– ...Це до гуральні стежка, – раптом сказала Галина. – А возять пляшки з вином.

– Яким вином? – вихопилося в мене, бо якось не поєдналися в один ланцюжок «гуральня» й «вино». У першій, по ідеї, мала народжуватись самогонка, а вино тут до чого? Ігор з Альбертом, мабуть, взагалі не зрозумів, що воно за гуральня така, й дивився на мене начебто й терпляче, але вимогливо.

– Ну яким, яким, – пояснила Галя, як наче дитині малій. – Хлібним, яким же ще!

– Кхе, – виразно сказав Альберт.

Він мав рацію. Незрозумілу ситуацію треба доповісти командирі негайно й розтлумачити, якщо знадобиться. Бо всяке буває, а раптом гуральня – це відділок поліції або гніздо розбійників з малої дороги, бо на велику цей напрямок явно не тягне?

– Самогонку женуть, – пояснив я Ігореві, й на самогонці Галя очима кліпнула – мабуть, ще не в ходу цей термін.

– Гуч, – коротко передав далі Ігор, й Альберт трохи розслабився – не відділок й не поліція, вже непогано! Але тут-таки й спохмурнів – бо щодо гнізда розбійників ймовірність не лише не зменшилася, а навіть і зроста.

Небезпечна була ця справа – самогонку варити, а особливо в умовах сухого закону чи державної монополії закону.

Але варили, ще й як варили! І навіть дід мій, що ці часи лише краєчком зачепив, щось запам'ятав і мені розповідав, але дурний я був, малий та дурний, не слухав.

Шкода.

Бо хтозна, що за люди гуралі, та що від них можна очікувати і яка небезпека може прилетіти з їхнього боку.

По ідеї – особливо тривожитися нема потреби. Гуралі – не розбійники, з поліцією та козаками мають переважно домовлятися, а не протистояти, бо їм же й товар треба до міста возити, й сировину завозити, та й взагалі, не такий кримінальний це бізнес, як грабувати перехожих.

З іншого боку – справа ця менш рентабельна, аніж прямий відбір грошових та матеріальних цінностей, а отже, працюють у гуральні поодинокі. Ну, може, вдвох. І якщо в когось з розбійників-грабіжників немає грошей, а випити хочеться, то неминуче виникне світла ідея піти й забрати. Залежно від IQ того мудреця, світла ідея може отримати й логічне продовження – нащо ж забирати лише натурпродукт, якщо можна забрати й гроші, а свідків зачистити?

Тому гуралі повинні бути готові до такого візиту.

Істина, як завжди, десь посередині – на прямий конфлікт самогонники з власної ініціативи не підуть, у разі потреби – захищатимуться. Чи дадуть переночувати – залежить від того, наскільки твердо ми це питаємо. Тобто краще не питати, а поставити до відома.

«Хлопці, ми тут у вас переночуємо, добре?»

Якось так.

Доводилося сподіватись, що логіка вірна, й на запитання нахабний гураль не свисне підмогу з десятка бандюків, що його кришують, й не кивне у наш бік. Тоді Галина пошкодує, що не повісилася.

Не знаю, чи вловив сморідець Альберт, а мої ніздрі трохи почали вловлювати. Своєрідний такий запашок, добре знайомий усім, хто хоч куштував або хоча б нюхав брагу, а чи бував у районі заводу шампанських вин. Заводи, ясна річ, смердять дужче, натомість одноманітно, а от брага різна буває – від гидотної до (я вам скажу) вельми-вельми приємної. Тільки обережніше з нею тре'. Бо я колись у спеку кухлик хильнув. Шипучої, кусючої, холодної – тількино з льоху. Я б, може, здуру й другий хильнув, але хазяїн не дав. Каюсь, одразу подумав, ніби жадюгою виявився господар, але через півгодини зрозумів, що не жадюгою, а гуманістом – бо йти ще так-сяк вдавалося, між деревами маневрувати – то вже практично ні, а щодо такого вищого пілотажу, як потрапляння у двері, й мови не могло бути!

Приємний був спогад, трохи смішний, але приємний, й шкода навіть, що народився у неприємному місці – в кацапському селі на Уралі. Писав колись Маяковський, що для веселощів наша планета непристосована, то Уралу це вдвічі стосується. Клімат поганий, земля – пісок та болото, у містах – бруд, за містами – ліси, у лісах кліщі, а у трьох-чотирьох кліщів з сотні – енцефаліт, й третина мешканців ними кусана.

П'ють, звичайно. Як там не пити...

Хати в тих краях переважно із дерева, а воно лише на кольоровому фото має чудовий вигляд, а в житті – то не дуже. Постоїть кілька років під дощами-снігами, підгниє-почорніє, заведуться у ньому жучки-хробачки й навіть ящірки (сам бачив!), як добудують до хати стайню, корівник, свинюшник, курник і теплий сортир, то все це разом такий «букетик» дає, що одразу Бабу-Ягу розумієш, коли вона «русскій дух» згадує.

Але брагу вони роблять краще за нас. Віддаю належне.

Мабуть, Альберт теж віддав запахів належне, бо його (Альберта!) хода раптом змінилася – різко, на півкроці, як наче режим перемкнули. Стала пружнішою й легшою; може б, і тихішою стала, якби він раніше з шумом ходив, а так – не стала. Це був ще один параметр, за яким дехто з нас йому заздирив, і я сміливо кажу – дехто, бо Ігор теж.

Користі в зміні режиму не було – бо коні йшли як ішли, копитами тупцяли, ніздрями форкали, та й Галя наша глищею шурхотіла, за гілки зачіпалася. Але то, мабуть, в Альберта на рівні рефлексу було.

Стежка зробила різкий поворот, потім ще один, і мої рефлекси також вискочили на волю, а ми – на галявинку.

Крихітна була галявинка, Ігорю з кіньми місця не вистачило, та й нам було б не вилазити на видноту, але інакше не вийшло.

Утім, можна сказати, й виднота була досить умовна, бо в лісі й так завжди присмерк, а коли поза лісом вечір, то в лісі ніч.

Темна споруда визирала із землі на протилежному боці галявинки. Невисоко визирала – не хатка й не сарайчик, а напівземлянка. Що ж, з боку гуралів – хід розумний. Споруда має бути – бо під дощем або снігом гнати трохи незручно, але не повинна й займати багато часу на будівництво, бо рано чи пізно, а нагодиться якесь непідкупне рило, діяльність фірми призупинить, а товар вилучить як речовий доказ. Так що хату-п'ятистінку будувати сенсу нема.

З цих самих міркувань відпадає землянка – бо у малій не розвернешся, а котлован під велику так просто не вириєш, та й відвал замаскувати нелегко буде.

А от балаганчик-напівземлянка – якраз те, що треба. Розумний баланс поміж ціною й зручністю у використанні. Ціна в даному випадку складається з витрат часу та потуг, але це, я вам скажу, такий самий ресурс, як і гроші в кишені.

І замаскована непогано – поки на галявину не випхаєшся, то й не побачиш, а «юнкерсів», вертольотів та безпілотників тут нема.

Альберт задер руку – ми негайно завмерли, Ігорю знову не пощастило – ногу опустити не встиг, але чекати довелося недовго. Ватажок тицьнув, підняв два пальці, один опустив, тицьнув рукою ліворуч. Задер другого, тицьнув праворуч.

Система жестів трохи відрізнялася від тих, що були в ходу за моїх часів, але тут і дурень би зрозумів.

Ліворуч ковзнув Ігор, передавши коней Галині, а праворуч обережно покрався я.

Споруда не мала вікон, натомість понад самим дахом із дранки мала неширокі щілини, як наче вентиляційні отвори... втім, чому «наче»? Вентиляція і є. Самогонна справа – вона така: вимагає й притоку свіжого повітря, й відтоку смердючого. Не здивуюсь, якщо й димар виведено через мертве дерево, як через півтора століття робили бійці УПА в Карпатах. А може, й ні. Може, полінувалися.

Виявилось, що ні. Не зробили ані хитру витяжку крізь порожній стовбур, ані навіть звичайного димаря з асбестової тру... тьху! Звідкіля тут асбесту взятися?

Може, з цегли? Та й з цеглою хтозна, як тут. І питання транспорту, знову ж таки.

У будь-якому випадку, димаря не було. Лише вентиляційні щілини, й з жодної з них не курілося.

Прокрадаючись навколо хатинки, я краєм ока скидав на Ігоря. Той ішов так само тихенько, плавними рухами й так само поглядав на мене – ну просто як дівчина з Ясем у білоруській пісні, тільки без жита й без конюшини.

Двері були напівпрочинені й дивилися в ліс, але командувати: «Хатинко-хатинко, розвернись до мене передом, а до лісу задом» чомусь не хотілося. Розумно збудовано, хай стоїть, як стоїть. Якщо раптом хтось випнеться на галявинку, то крізь двері є шанс дременути у ліс.

Здавалося б, цілком очевидна справа, але бачив я колись один дивний радянський бункер. Досить солідний. Не підземний лабіринт, як у Білгородці, але й не просто бронековпак. Напівпідземний, цегляний, з трьома амбразурами, невеличким підземним ходом й броньованими дверима... які дивилися просто на степ, хоча з протилежного боку розташувався чималий яроч й переліски. Був би конспірологом – подумав би, що то навмисне зробили, аби червоноармійці не могли здатися, але гадаю, що насправді то просто інженер-проектувальник дурний трапився. Узяв типовий проект й типово розташував, літера в літеру по інструкції. Бо якщо раптом зробить щось не так, як то вказують керівні документи, то хто винен? Він. А якщо все так, а вхід дивиться просто на супротивника, то хто винен? Той, хто складав керівні документи. А баби ще понароджують.

Ось вона, мабуть, чи не найзначніша причина з великого списку пояснень шоку початку війни – повністю відбита ініціатива. Зrobiш хоч трохи по-своєму – вилають, знімуть або й розстріляють; зrobiш гірше, але за вказівкою – або нічого не буде, або ще й підвищать за виконавчу дисципліну. Тож нащо напружуватись?

Хоча навіть той вихід супротивникові назустріч не завадив хоробрим червоноармійцям здатися – бо мали двері того бункера аж дві вибоїни від куль, і все. Жодних слідів тривалої оборони.

У війну бункер встояв, Микиту Сергійовича пережив, за Леоніда Ілліча ще так-сяк протримався, а от десь на Костянтині Устиновичу вкрали з бункера бетонні перекриття з даху, потім двері, а там, мабуть, і цеглу почали роздобувати, бо народ у нас підприємливий. У Він-

ниці, там, де «Вольфшанце» було, половина нових хат на солідних фундаментах із бетонних уламків, і як ви гадаєте, звідки бетон той узявся?

Правильно! З фюрерового лігва.

І те, що гуральня була побудована виключно з дерева, пояснювалося, мабуть, лише відсутністю поблизу античного храму або хоча б давньоруської церкви з плінфи.

Як би там не було, але напіввідчинені двері натякали, що всередині нікого нема. Дурень би кинувся перевіряти, ми обидва дурнями не були, тому майже одночасно шаснули до глухих стін і обережно зазирнули у щілини.

Видно було погано. І ракурс невдалий, і напівтемрява, тож нічого в поле зору, окрім протилежної стіни, не потрапило. Стіна була як стіна – нерівна, з необшкурених соснових колод, й щілини де заткнуті мохом, а де й незаткнуті.

І жодного звуку, жодного руху.

Ми перезирнулися й рушили до входу. Ігорю було на два кроки ближче, тож він перший і зазирнув.

Сахнувся.

Не дуже, але все-таки – мабуть, щось несподіване трапило в очі, і я навіть здогадувався, що саме.

Зазирнув через плече – й виявилось, що вгадав.

Із-за протилежної стіни нам обом назустріч приязно шкірився череп у кудлатій вовняній шапці. На грудній клітині збереглися якісь клапті верхнього одягу, а от ні штанів, ні чобіт вже не було – чи то хтось не погидував вкрасти, чи то миші погризли. Навряд чи саме згнило – чоботи, а особливо підошви, довго тримаються. Інколи по кількасот років. От із штаньми значно гірше; штани – це перше, що втрачає мертва людина. Не знаю, чому.

Ігор оговтався й ковзнув вперед. Я хотів був застерегти його, щоб обережніш ступав – але вчасно прикусив язика. Ну які тут міни, звідки б їм взятися...

Коли ступив крок від дверей – перестав затуляти світло, й всередині трохи розвиднилось. Стало помітно, що череп, попри усю щиро випромінювану приязнь, має один недолік. Великий недолік, хоч пальця просовуй, та ще й просто посеред лоба. Я не стримався й нахилився поглянути на задню частину, гадаючи, що зовсім її не побачу, та помилився. На місці була задня частина. Навіть і виходного отвору в ній не було. Слабкі тут були пістолі. Хоч і великокаліберні, та слабкі. Добре ними в обличчя кидатись; краще, аніж стріляти.

Утім, цьому вистачило.

Окрім скелета, в гуральні займали місце дебелий стіл, лава й щось таке, як грубка з каменюк майже без розчину, більш схожа на купу каміння, а не на цивілізовану пічку. В улоговині валялася купка попелу – отже, нещодавно користувалися; не розвіяло ще його вітрами-протягами... і як це поєднується з давнім зогнилим небіжчиком?

Скелет весело шкірився й відповідати явно не планував.

Хтозна. У принципі, лежить він у кутку, не на проході, заважати не заважає, може, нервує трохи кого... але дуже нервові люди на такій роботі довго не втримаються.

Значить, і нам заважати не стане. А стане – викину.

Я вийшов з хатинки й махнув рукою Альберту й Галині – підходьте, мовляв. На фоні лісу їхні постаті вже були розпливчасті й чудернацькі – у Галі наче як пишний хвіст виріс або шлейф від бального плаття, а в Альберта правиця стала довша за ліву... я не одразу дотямив, що то не здається. Що насправді то у нього рука непорожня.

Що ж, розумно. Якби раптом ми зайшли в хатинку, а звідти почулись постріли, то краще потримати вхід на мушці, бо невідомо, хто звідти вийде – чи ті, що зайшли, чи ті, хто там раніше сиділи.

Логічною була настороженість, і дії були логічними, але все-таки щось неприємно дряпнуло душу – кому ж сподобається, якщо його так легко посилають наражати себе на небезпеку, та ще й при тому, що наявна хитра залізняка в резерві?

Та не було пострілу, й не знадобилася хитра залізняка.

– Коней куди? – буденно запитала Галина, й нехитрим тим запитанням примудрилася таки пробити броню самовпевненості в Альберта. Не назавжди, звісно, все-таки не простий хлопець, битий жак! Лише на мить блимнули розгубленістю його очі, а далі він вчинив, як завжди вчиняють командири в таких випадках – скинув проблему на широкі плечі підлеглих. Підлеглого, у даному випадку.

На мої.

Кивнув мені, ворухнув підборіддям – розберись, мовляв, а сам рушив командирську справу робити – оглядати приміщення й, напевне ж, вибирати собі найзручніше місце.

Утім, розпорядження було мені не огидним, а навіть приємним, так що виявляти незадоволення не варто було – бо наступного разу скомандує те саме Ігореві. Промайнула думка, що на місці Альберта я б у будь-якому випадку чергував такі завдання. Сьогодні один підлеглий допомагає Галині, завтра інший; ще хтось з'явиться – теж стане у чергу. Аби менше шансів було на утворення романтичних стосунків.

На жаль чи на щастя, цього разу я командиром не був, отож розвернувся до Галі – з чистою совістю та певними сподіваннями. Якраз на утворення тих самих стосунків. Можна навіть без романтики, суто фізіологічно.

Галя дивилася на мене з осторогою й надією водночас. Причина остороги ясна була, а от на що вона сподівається – ясно не зовсім, бо у неї конячий досвід був явно вищий за мій.

Мабуть, у моєму вигляді щось таке промайнуло, бо вона зітхнула й почала роззиратися на всі боки в пошуках рішення.

Але хвилинку. Що таке коні? Теплокровні тварини родини такої-то, загону такого-то... до біса визначення, що вони таке з точки зору юзабіліті, маси та габаритів? Це транспортна техніка висотою близько двох метрів, довжиною метрів зо три (беремо із запасом!) й шириною... а от і ні, не метр, а два з половиною, бо їх таки двійко. Що виходить? Виходить БМД або УАЗ з великокаліберним кулеметом на шкворні, який треба замаскувати у лісі, а це ми вміємо!

Місце стоянки техніки довелося розташувати трохи збоку від споруди – так, щоб і не на стежці від дороги, й водночас так, щоб не опинилися на шляху у тих, хто, можливо, буде підкрадатися з лісу. Ясна річ, що підкрадатися могли і якраз з того боку, де я замаскував коней – але це вже як пощастить.

Впале дерево стало цілком штатним аналогом конов'язі, а наламана в'язанка молодих гілок зійшла за підстилку. Коні потупцяли-потупцяли, позіхали, але зрозуміли, що теплої безпечної стайні, вичісування й торби з вівсом на морду сьогодні не буде, стиха поіржали один до одного, не інакше, як облаявши керівництво – цебто, мене, та й гепнулися задками об землю.

Не знаю, як правильно ті задки називаються – чи філе, чи круп. Щодо задків – мені більш жіночі подобаються, а не конячі, й з цим у Галинки було все гаразд.

Протирати техніку, чистити її та змашувати ми не стали, бо не було чим, й рушили назад до галявини.

Помилувавшись тим, про що було сказано трохи вище, я обігнав Галя й взяв за руку. Жінка одразу напружилася.

– Не злякайся, – неголосно сказав я. – Там у гуральні скелет лежить.

Рука трохи послабилася – мій жест із залицького негайно став чисто дружнім.

– Угу, – кивнула Галина. – Дякую, що сказав.

Але руку все ж вивільнила.

Утім, і попередження виявилось надаремним – бо коли ми увійшли, кістяк вже не зустрічав гостей, а ображено скупчився у куточку, причому скупчився у буквальному розумінні –

лежав незграбною купкою. Ногами, мабуть, згрібали. Нижня щелепа відкотилася далеко від черепа, й той перестав видаватися приязним та веселим.

– Дуже вчасно! – розвернувся до мене Ігор. – А гілок не додумався наламати?

І перекинув увагу на Галю:

– Там он Вася лежить, – кивнув у бік ображеного черепа. – Ти його не лякайся, він не кусається...

Цього разу ламав гілки я, а Галя зробила щось на кшталт віника й перед тим як настилати соснову постіль, навіщось підмела у кімнаті. Нащо – біс його зна. Все одно ж застелили гілками. Мабуть, дурний жіночий інстинкт.

І, вже тягнучи одразу два оберемки до хатки, я подумав, що інстинкт не дурний, а скоріш навпаки, а дурний дехто інший – бо якби Галя не була зайнята, то Ігорю б здалося неввічливим стояти поруч і мовчати; а отже, їй би довелося слухати, а коли чоловік теревенить, а жінка слухає, то рано чи пізно у чоловіка виникає бажання взяти жінку за руку, а там і за щось інше, а воно їй треба? Зараз – точно не треба. Зараз – мається на увазі, поки не розібралася, хто з нас їй більше підходить, бо на Альберта, здається, претендувати сенсу нема.

«Дурний» жіночий інстинкт проаналізував ситуацію вмить, а мій розум, досвідчений та аналітичний – лише за кілька хвилин. От і думай, що краще.

Поки я думав, виявилось, що інші колеги ще досвідченіші та ще аналітичніші, якщо так можна сказати, бо витягнули з кутка столик і почали наводити ревізію «сидорів» – ще тих, захоплених із кінця дев'ятнадцятого століття й свіжозатрофеєних сакв.

Їжа з майбутнього підмочила під час вимушеного купання, але хліб висох, а салу купання не завадило. Єдине що – дивне відчуття пересмикнуло мене, коли потяг скибку до рота. Дивно було їсти свиню, яка ще не народилася, й закусювати хлібом, зерна якого ще не кидали в землю.

Лава була також закоротка, на всіх не вистачило б, і за мовчазною згодою усі троє чоловіків стояли.

Сакви порадували нас також стареньким, добряче сточеним ножиком з дерев'яною ручкою; погризеною ложкою – також з дерева, не з мельхіору ж, кістяним гребінцем – один край рідкий, другий – густий, хоч бліх вичісує. Власне, чому хоч? Для того, мабуть, і робилося. Радість продовжилася хлібом – точніше, одразу двома: білим і чорним-чорнющим, як наче в житнє борошно взагалі пшеничного не додали; а замість сала – дрібно насіченим м'ясом – солонючим, ніби кальмари до пива. Пива, однак, у саквах не виявилось, а у баклажці одного з прикордонників збереглося лише з півлітра, а може, й менше, кисленької настоянки – біс знає із чого. Вийшло десь по ковтку на рило, Галя рахуючи. Розгулятися така доза не стимулювала, але проштовхнути солонину в горлянку допомогла.

Після ревізії сакв настала черга й до цікавішого.

Пістолі виявились великокалібрними – мій немаленький вказівний палець легко входив у дуло; й кременевими – ну а яким же їм бути в кінці вісімнадцятого століття? Для гнотових пізно, для капсульних рано. До перших револьверів – здоровенних, у яких обертається не барабан з набоями, а увесь блок стволів – пиляти ще років тридцять-сорок. До автоматичних пістолетів – більше століття.

До найближчого збройного магазину... чорт його зна, де тут шукати найближчий магазин. Мабуть, повинен бути у Києві. Чорт його зна також, чи потрібен для купівлі пороху якийсь дозвіл, чи його тут просто так продають, як насіння.

А доведеться шукати, бо одна порохівниця під час бою розкришилася, а на другу чи то дуже вдало приземлився козак, чи кінь наступив.

Гарна була порохівниця: рогова, з візерунком, зі срібною кришечкою – ну хоч до історичного музею тягни. Може, там реставрують. Тільки от лишилися ми без пороху.

Закинувши пістолі у сакву, ми потяглися до шабел – причому якось одночасно: Ігор одну, я другу. Аж Галя посміхнулася – «ох уже ці чоловіки, такі передбачувані!». Авжеж, ми такі. Нам тільки іграшку покажи, одразу почуєш: «Дай!»

Сварки, однак, не було – Ігор взяв залізяку свого хрещеника, я свого, а ватажкові, мабуть, вони були не дуже цікаві.

Шабля виявилась також непростою. На балістиці... (тьху, чорт!) на ергономіці холодної зброї я розумівся слабо, але на вигляд залізяка була зручна. Їй замашна. І гостра. Їй загнута – оце і все, що я видивився. Ще на моїй були біля ручки заглибини-доли, а на Ігоревій не було.

Ручка була цікавіша. Сталева гарда з чи то накрученими, чи то навареними кульками на кінцях, ще одна сталева кулька позаду, а саме руків'я обмотане тоненьким шнуром. Неабияк обмотане – виток до витка, як дріт у трансформаторі, а кінці заправлені під гарду і кульку. Майстер робив. Ще й гніздо на гарді під якийсь камінчик було, але самого камінчика, мабуть, виколупали багато років тому.

Ігорева, здається, була трохи простіша, без кульок, з пласкою гардою й з дерев'яними щічками замість шнурка.

Крім саков, одягу та шабел, нападники заповіли нам два шкіряні мішечки, схожі на капшук для тютюну. В живому вигляді я вже таких не зустрічав, але в музеї бачив колись. Особливого інтересу тютюн для нас не становив, але глянути...

Капшук виявився важким. Ну як важким – не штанга, звісно, і не гантеля, але важкуватий, як для тютюну. Ми перезирнулися, і я рішуче смикнув за шворку, якою мішечок був замотузований.

Монети.

На стіл висипалось з десятків монет – дві руді, одна срібляста і решта чорні.

О, так, це вже було значно цікавіше за якийсь там тютюн!

Я витрусив і другий капшук. Здобич була приблизно така ж, але сріблястих монеток було аж три, і ще одна вигравала підозрілою жовтизною.

Непогано козаки жили, непогано...

Хоча хтозна. Може, це не так вже й багато?

Я озирнувся на колег. Жоден не виявляв бажання прочитати лекцію з нумізматики, потягнути пальцем і недбало сказати: ось на цю можна купити воза з конем, а на цю – хіба що коржика з маком.

Всі монетки були якісь кострубаті. В мої часи дітки розважались, малюючи кола навкруг монеток – так от, ці гроші для таких вправ не підходили. Рукою намалювати – і то вийшло б рівніше.

Напилком їх пиляли, чи що? Чи, може, молотками лупили?

З написами було ще гірше. Замість звичної великої цифри «1» або «2», або, скажімо, «10», монетки хизувалися вензелями, орнаментами, коронами, латинськими літерами, а одна, найчервоніша – профілем якогось горбоногого дядька – короля, мабуть. (Профілі письменників тоді ще на монетах не штампували.)

Я взяв монетку до рук, покрутив. Виявив, що звати горбоногого Станіславом, і що він Rex Pol. З протилежного боку було написано GROSSUS POLON TRIPLEX. Навряд чи монетка побувала в полоні, отже, доводилось припустити, що мається на увазі Польща, а grosus, скоріш за все, гріш.

– Галя, не пам'ятаєш, три гроші – це багато чи мало? Що за них можна було купити?

Дівчина мовчки знизала плечима. Логічно. Якби мене спитали про те, скільки можна купити на три копійки 1910 року випуску, я б також не відповів.

Серед польських, а може, ще чийось грошей затесався величенький мідний кругляк з написом російською «5 копеек» і вензелем на протилежному боці. В моєму дитинстві такі п'ятаки високо цінувались бабусями – вони їх онукам до синців прикладали. Кажуть, допомагало,

але як на мене, то синець з п'ятаком сім днів сходить, а без п'ятака – тиждень. Так що різниці ніякої.

Тільки, звичайно, в мої часи п'ятаки вже були значно чорніші й потертіші.

Ми б, може, й ще пороздивлялися, а жовтеньку монетку і на зуб спробували, та Альберт щось коротко й малорозбірливо буркнув – мовляв, зав'яжуйте. Важливіші справи маємо.

Я мовчки згріб скарби в один з капшуків і недбало запхав його в сакви. Хтозна, скільки там. Буде нагода – будемо розбиратись.

– Чергувати будемо, – переклав першу частину промови Ігор. Потім додав, уже явно від себе. – Добровольці на собачу вахту є?

І здогадайтесь, на кого він подивився при тому.

Логічно. Бо собача вахта, як не крути, найнебезпечніший час у плані несподіваних візитерів. Пізній вечір і ранній, гм, ранок. Пізній вечір, можна вважати, уже минув, так що лишається ранок. І краще, коли сторожуватиме хтось близький до цих місць, до цієї мови – щоб спробувати хоча двома-трьома словами порозумітися, а не бекати-мекати у відповідь на запитання: «Що?»

Логічний випадок розклад, але вкрай невдалий для мене, причому з усіх міркувань одночасно. Якщо я зараз гепнуся спати, вони ще вовтузитимуться, бубонітимуть, Альберт, може, ще й дещо цікаве, нарешті, почне розповідати, а Ігор буде підбивати клинці до Галі; потім я буду нидіти вологим холодним ранком, а вони спатимуть тут, поруч одне від одного... та заго-стрювати стосунки було зарано, і я кивнув.

Маленькою винагородою стало те, що Галя також не стала розтягувати вечір на півночі, вимостила гніздечко біля стіни, на гілки лягла, гілками ж накрилася, а отже, й чоловікам язиками молоти, спати заважати було б трохи совісно. Вони коротко перегавкнулися між собою майже не зрозумілими мені термінами – мабуть, вирішили, хто перший стоїть, хто другий, але результатів тих переговорів я вже не чув, бо майже одразу і закуняв.

Хоча ні, не одразу. Щось гостре трапилося поміж гіллям, муляло в ребра й ховатись не збиралось. Я трохи потерпів, перекинувся на інший бік (краще не стало), поліз рукою, намацав ту капость. Думав – сучок, але на дотик сучок був якийсь незвичний.

«Потім роздивлюсь...» – проскочила сонна думка. Я запхнув знахідку в сакви й провалився у сон.

Прокинувся від того, що Альберт обережно торсав мене за плече – значить, першим стояв таки Ігор.

Я кивнув, позіхнув, звільнив Альбертові місце, а сам виперся на галявинку. На самому її краєчку, попід кущами, ще вдень надивився зручну колоду, яка цілком могла правити за грубий ослін, а що вона під кущами – то це й на краще. Менш помітно буде, й ззаду ніхто безшумно не підкрадеться.

Бо ліс – це все-таки ліс. Це не смітник, не місто й не індустріальний пейзаж. Є щось у ньому таке, що заколисує, заспокоює, привертає до мирних, хороших, лагідних, можна сказати, думок... тільки не серед ночі.

Бо серед ночі ліс ворожий.

Давній-прадавній, ще з неандертальських часів інстинкт підказує, що он за тими кущами ліворуч може ховатися тигр. А на дереві легко може причаїтися леопард. Десь позаду цілком імовірно підкрадається вовк, та ще й, мабуть, не один; отам, попереду, ну точно бреде назустріч ведмідь, і навіть дибки стати лінується, бо не ворог ти йому, а лише слабка беззахисна здобич.

Нерви натягнуті тугіше за канат, що його тягнуть в обидва боки дві команди на змаганнях із перетягування, зіниці автоматично розширюються до максимуму, хоч зараз до окуліста, вуха так само негайно виходять на режим максимальної чутливості, і якщо хтось поруч у долоні плесне – то я підскочу, наче від пострілу над самим вухом.

Принаймні замолоду саме так себе в лісі серед ночі й почував. А зараз... ні, погана все-таки штука – коефіцієнт емоційного вигорання. І сила ще в руках є, і розум ще не починає всихати, й очі не білі від катаракти, й вуха ще не закладені – а осьдечки вона підкрадається – байдужість і старість, і що тут поробиш?

А вже ж поробиш!

Методів боротьби з емоційною старістю багато, але суть одна – не давати собі збайдужіти. Працювати. Не лише руками, але й головою; навіть більше головою, аніж руками. Цікавитися. Новим, старим, потрібним, непотрібним – усім підряд! Аби лише працювали крихітки-нейрончики в мозку, аби не засинали байдуже, бо потім хтось з них прокинеться, а хто й ні. Годувати їх треба – новими враженнями, новими відчуттями, новими діями. Бо зупинка – смерть, як писав один мій знайомий Лев Давидович; і хоча до його народження ще років із сімдесят, але мав, гад, рацію. Принаймні в цьому питанні.

Може, й ще в якихось питаннях мав, але Йосип Віссаріонич мав дещо замашніше – Меркадера з кригорутом.

Я посміхнувся. Дивно було думати про розборки людей, у яких навіть діди ще на народилися, а не те що батьки! А от хто порівняно близько – так це Тарас наш Григорович. Цікаво було б познайомитися з батьками, а може, й допомогти чимось...

Шелеснуло, і хоч-не-хоч, а думки миттю вилетіли з голови. Власне, шелестіло й раніше; хто скаже, що вночі у лісі тихо – плюньте йому у вічі, то він просто не вміє слухати! – але цього разу шелеснуло інакше й з іншого боку.

З гуральні.

Там начебто були всі свої, але рука суто машинально перевірила наявність трофейного кинджала за поясом. Обидва були на місці – й кинджал, і пояс. А кому не лежалося? Чи не скелетові Васі?

Ні. Не йому.

Відчинились не рипнувши двері, й на чорнім тлі вималювалась ще темніша постать – трохи нижча за Ігоря й тим паче Альберта, натомість кругліша. Та й рухалась значно, значно плавніше. Жіночніше.

Галя. Не спиться чомусь.

«Могла б і за мене почергувати, якщо не спиться...» – промайнула дурнувата ідея, й настільки вона була нерозумною, що я аж головою мотнув.

Жінка несміливо ступила крок назовні, також покрутила головою, чи то мене виглядаючи, чи то просто роззираючись, де тут що.

– Кхе-кхе, – сказав я, навіть не намагаючись імітувати кашель. Було б інакше якось озватися, але побоявся налякати; і якщо вона, скажімо, до вітру зібралася, то хтозна, чи не сталося б це раніше, аніж було заплановано. Просто на порозі...

Не сталося. Здригнулася, але не вереснула і навіть не зойкнула.

Навпаки, зорієнтувалася, мене побачила й рушила назустріч.

Я мовчки посунувся. Колода була довгенька, і так місця б вистачило, але усі наші взаємодії (людини з людиною мається на увазі) складаються із двох частин – інформативної та комунікативної. З інформативною все і так ясно – піди туди, принеси те, подай се, а комунікативна складніша й старша. Коли вона складалася, ще не можна було сказати: «Принеси те!» – а про більш складні конструкції, на кшталт: «Післязавтра о 18.30 зганяй за такою адресою, зустрінь пана такого-то й купи в нього те-то й те-то» – й мови не було, бо таки не було мови у ті часи. Ніякої. Тільки набір згуків і жести, а найпоширеніший із них – «роби як я!». І доводилося робити, бо інакше прийшли б конкуренти з іншого племені й зробили по-своєму. Враховуючи канібалізм, те «по-своєму» навряд чи сподобалося б. Та й свої б не пожаліли у голодні часи.

От і доводилося б у кожному жесті, у кожному русі давати співрозмовнику якийсь знак – я, мовляв, свій. Не їж мене, а я тебе не їстиму. Принаймні зараз. На тобі краще гомілку того

ворога, якого ми разом позавчора завалили, пам'ятаєш? Хороший ворог, товстий, смачний... На тобі ще й місце біля вогню, я посунусь...

Кількадесят або й кількасот тисяч років вбили ту комунікацію у такі глибини свідомості, що й шість тисяч років більш-менш налагодженого інформативного спілкування не змогли вибити. Ми посуваємося, пригощаємо один одного вечерєю або цигарками, цікавимося здоров'ям, а жінки ще й торохтять годинами одна одній, одна одну при тому не чуючи, натомість даючи знати – я своя! Я тебе їсти не буду! Принаймні сьогодні...

Я посунувся, і Галя присіла поруч – не так щоб впритул, але значно ближче, аніж вмо-стилася б, якби не посунувся.

– Не спиться, – мовила вона по тривалій паузі. – Скільки всього було...

Мабуть, вона хотіла почути щось співчутливе, але у мене були інші плани на залишок ночі, і бовкнулося інше:

– А скільки всього ще буде!..

Галя здригнулася – не інакше, як уявивши, й уявлене їй не сподобалося.

– Стільки крові, – стиха пробурмотіла вона. – Стільки вбивств.

Ми помовчали. Як на мене, то кількість усунутих перешкод трималася у розумних межах, але навряд чи варто було Галину переконувати у цьому.

– Наскільки я зрозумів, – здалеку почав я, – ми маємо трохи повоювати.

І, щоб не лишати питання відкритим, пояснив:

– Якщо так, то крові та вбивств буде більше.

– Та, мабуть, що більше, – на диво спокійним тоном відповіла Галина. – Але...

Вона труснула головою.

– І знаю, що без цього ніяк. Але все одно...

Замовкла.

– Страшно? – навіщось запитав я, і так знаючи відповідь.

– Страшно, – чесно призналася жінка. – Не смерті боюся – я вже бачила, чого ви усі варті, гадаю, за себе можна не хвилюватися, а...

Вона знову затнулася, й цього разу я допомагати не став. Хай скаже. Якщо злякалася кари Божої – то це одне. Якщо сумління – то це зовсім інше, й реагувати треба інакше.

Виявилось, що такі сумління. Або щось на кшталт його.

– Ви з такою легкістю вбиваєте, – мовила Галя по досить тривалій паузі. – Наче людське життя для вас – тьху! Наче й не людей, а комах якихось. Хіба так можна?

Тема була знайома. Мабуть, кожен із новачків через неї проходив. На щастя, засоби протидії були давно вироблені, й вже у мої часи лише інтелігентні теоретики витрачали на сльозливі переживання по кілька сторінок, а практики вирішували питання миттю й назавжди.

– Ну, краще ми їх, аніж вони нас, правда?

Якби було не так темно, то за обличчям Галі було б цікаво поспостерігати. У тих випадках, які я бачив, у пацієнтів, підданих такому лікуванню, можна було помітити три стадії одужання: подив – мовляв, і як це я сам не додумався; легкий сором з цього ж приводу, і, нарешті, справжнє сходження дзену або ж просвітлення. Якщо бойові дії все ще тривали, то у цей момент можна було вручати пацієнтові гранату й відправляти на ворожий кулемет... втім, можна було відправляти і без гранати.

Деякі виліковувалися миттю, у певного відсотку траплялися рецидиви, але швидко минали, й лише інколи, рідко-рідко, але все ж бувало таке, що через багато-багато років пацієнта наздоганяла метастаза у вигляді моторошного сну. Зазвичай у тому сні обігравався якийсь епізод, один-єдиний, часто-густо не найкращавіший... і отут вже словотерапія не допомагала.

Галине обличчя посвітлішало так, що крізь темряву видно було.

– А й справді, – сказала вона по паузі. – Вони б щодо нас не забарилися... Погані були часи.

– Це ще нічого, – не подумавши, бовкнув я. – Далі мають бути ще гірші.

– Далі? – зацікавилася Галина.

– Ну, далі у минуле, – пояснив очевидне я. – Ще на сотню років вперед. Чи то, пак, назад, хай їй чорт, цій термінології! У сімнадцятому столітті.

– А, – якимось безрадісно погодилась Галя. – Мабуть, що так.

І раптом спитала:

– А що там було?

Я трохи здивувався, і, мабуть, це було помітно навіть крізь темряву.

– У школі про це якимось побіжно згадали, – пояснила Галина. – Що була війна, що погроми були, поляки лізли, але потім цар-батюшка узяв все під свою руку, й... ну, краще стало.

Мабуть, я скривився, і, мабуть, вже стало світліше, бо вона те помітила.

– А ще, згадую, якусь назву для того часу придумали... тільки не можу згадати, яку.

– Руїна, – почувлося ззаду. Голос був Ігорів, а от кроків, які мали сигналізувати про його підхід, чомусь не почувлося. Навчений, гад. Вміє лісом ходити так, щоб гілка не тріснула, травинка не ворухнулася, сорока з переляку не зацокотіла. І з цією освітою у нього, здається, трохи краще, ніж у мене.

І з нахабністю теж, бо всівся він з лівого боку від Галі, причому не на пристойній дистанції, а впритул. Не знаю, як жінка, а Ігор, мабуть, отримав немале задоволення.

І тут Галя мене здивувала, бо замість зробити вигляд, ніби геть нічого не помітила, як то зазвичай роблять дівчата у цьому випадку – взяла та й відсунулася. До мене. Ледь-ледь, але й цього вистачило, щоб доторкнутися.

Ну що тут скажеш? Приємне було відчуття, дуже приємне. Жіночі стегна, пружні й гарячі – не сучкувата колода, і доторк цією частиною діє на чоловіків значно потужніше, ніж навіть поцілунок. Так, було, дражнили нас, хлопців-однокласників, дівчата на сьомому році школи, коли вже почали тріщати платтячка, наливаючись жіночою силою, й хотілося якнайскоріш ту силу випробувати. Не дати – а так, подразнити.

За результатами того дражнення двоє восьмикласниць були змушені здавати іспити на місяць раніше – скажімо так, із медично-демографічних причин. Одній з них вища освіта не світила у будь-якому випадку, а друга впевнено йшла на золоту медаль і мала плани. Чого їм заманулося так рано в гречку стрибнути, та ще й з наслідками – не уявляю.

Останній раз, коли я про неї чув, плани вже будували за неї, а вона лише виконувала – видати те, видати се, розписатись і матеріально відповісти за нестачу мікрометрів, а як без нестачі на заводському складі?

Ніяк.

Спогад трохи протверезив, і я помітив, що Галя в мікрометрах потреби не мала, бо посунулась ювелірно, якщо тут, звісно, підходить цей термін. Тепер сиділа точнісінько поміж нами й, відповідно, до Ігоря притискалась так само, й відчуття у нього були, мабуть, приблизно такі ж. От з приводу спогадів я достеменно певен не був, бо хтосьна, як у них там, в майбутньому. Судячи з тенденцій, що були у мої часи, – то дівчатка мають вагітніти ще у п'ятому класі.

Якщо, звісно, не надають перевагу також дівчаткам.

Поки я пірнув у спогади вперемішку з аналізом відстані, на яку посунулась Галя, Ігор зробив вигляд, ніби її руху не помітив й розпочав здалеку:

– От, Галю, скажи, що ти знаєш про Хмельницького?

– Ну, що, що... – здвигнула плечима дівчина, і я задивився. Не на плечі. – Богдан Хмельницький, великий гетьман, здійснив споконвічну мрію українського народу про об'єднання з великоросійським. Воював з ляхами. Пам'ятник йому стоїть біля Софії. Гарний пам'ятник.

Там ще, кажуть, планували ляха коневі під ноги кинути, але чи то коштів не вистачило, чи з якихось інших причин. Ще... здається, була якась пригода з польською панночкою...

– Досить, досить, досить, – замахав Ігор руками. – А ти, Юро?

– Ну, що, що, – здвигнув плечима і я. На відміну від Галі, колихатись у мене було нічому (точніше, дещо було, але від руху плечей не колихалося. Тож ніхто не задивився, і слава богу.)

– Був такий гетьман. Аристократ, землевласник. Погиркався з сусідом-поляком, поїхав до короля по суд, той його послав. Крез шаблю здобудеш ти право своє, – сказав, чи якимось так. Богдан знизав плечима – крез шаблю, то крез шаблю. Здобув. І собі, й людям. Але потім затисли його з трьох боків – московити, поляки й турки. Рипнувся він до одних, других, третіх... вирішив, що краще піти під руку московитів. Не найкраща була думка, я б сказав. Хоча хтозна. Під ляхами було б однозначно гірше, а під турками – хтозна.

Галя дивилась на мене здивовано. Мабуть, версія трохи відрізнялась від канонічної. А може, її здивувало саме припущення, що можна було податися до турків. Недобре тут до них ставилися, та й не лише тут. В часи мого дитинства ще відголоски лунали, слово «турок» замість «дурень» було. Але то таке. Я підозріло глипнув на Ігоря. Мабуть, його версія тих подій мене також здивує, може, й більше, ніж моя – Галину.

Але хитрий Ігор почав дуже далеко, й що тут зробиш? – заслухався навіть я!

– ...і якщо для нас Полтава – маленьке тихе містечко, Кругла площа та Біла Альтанка, – Галю, доводилося бувати в Полтаві?...

– Ще музей авіації, – похмуро бовкнув я, щоб Галя не встигла відповісти. Краще я потім спитаю, бувала чи не бувала.

– Авіації? – здивовано підняла вона брови.

– Це машини такі, – Ігор недбало змів у кошик величну галузь, на мить затнувся і мстиво притоптав зверху:

– ...а також Миргород із калюжею, Пирятин з млинцями з маком та сувенірами, Гадяч з бджолами, Решетилівка з вишиванням білим по білому, Лубни з куманцями, Лохвиця з глиняними півниками, Опішня з глечиками...

Він зробив паузу, але я мовчав – бо про пирятинську квадратну вежу, що знялася у «Королеві бензоколонки», Галя не зрозуміє, а більше нічим примітним полтавські містечка в мої часи не уславилися. Хіба що гуртами самодіяльності – але цим не здивуєш, за Галиних часів співали багато; а наприкінці вісімнадцятого століття – то, мабуть, і взагалі усі.

Та й приємно було, що полтавські народні промисли дожили аж до Ігоревих часів. Непогані, значить, часи. Хоча про авіацію двадцять другого століття я б, звісно, послушав охочіше. Тільки ж мовчить він, негідник такий, про авіацію.

Негідник ввічливо почекав ще з секунду, а потім продовжив:

– То у славні, точніше, безславні часи похмельниччини це було поле бою. Спочатку запорожці – Іван Виговський... е-е-е... Юрію, це тодішній Янукович.

– Яну... хто? – перепитала Галина.

– Ай, це такий... коротше кажучи, гетьман дуже проросійської орієнтації. Так от. Владу він здобув незаконним шляхом, усунувши свого дуже слабого попередника. Юрію, чого чмихаєш? Аналогію вловив?

– Ага.

Я кивнув. Мабуть, історія і справді рухається по спіралі, а українська – так особливо. За слабким гетьманом правильної орієнтації на трон видирається гетьман сильний, але орієнтації неправильної. Цікаво, чи народ тоді на Майдан не вийшов?

Виявилось, що вийшов, і навіть більше – збунтувалися запорожці.

– ...перти військовою силою проти Січі Виговський не ризикнув і влаштував запоріжцям блокаду. Як і блокада з моїх часів, та вдарила не зовсім по тих, по кому планувалося – не так по Січі, як по славному місту Полтаві та навколишніх фермерах, чи як там вони тоді називались.

Бо не стало кому продавати збіжжя. У мої часи проблему з блокадою вдалося розрулити більш-менш мирно, але раніше українці були рішучіші, й Полтава повстала. Але Виговський гукнув татарів і Полтаву спалив.

– Все це, звичайно, цікаво...

Мені й справді було цікаво, але, по-перше, неприємно було дивитися, як Галя заслухалась, а по-друге, лекція про нинішні часи була б доречнішою.

Я так і сказав. Про доречність, звісно, а не про Галя. Втім, не маю жодного сумніву, що перша причина мого незадоволення також ні для кого не лишилася таємницею. Але нехай їм. Друга нагальніша.

– Можна й про нинішні, – знизав плечима Ігор. – З чого починати?

– Ab ovo, – хизонувся і я. – Цебто, з яйця.

Хизування пройшло надаремно, Галя лише розгублено кліпнула. А от Ігор негайно промашкою скористався.

– Це латинська приказка така, – пояснив він, випадково підсовуючись ближче до Галі – типу, щоб краще чула. Означає «з самого початку». Римляни починали обід з яєць, от і вигадали... Але то таке. Що ж, почнемо з самого початку.

Він замислився, підібрав паличку, покопирсався нею в купі прілого листа. Звідти вискочило кілька жучків, а великого нічого не вискочило. Хіба щось велике мешкатиме в купі старого листа? Хіба щось велике дасть просто так зруйнувати своє житло?

– Десять років тому було розігнано Запорізьку Січ, – нарешті, розпочав Ігор. – Московське військо під командуванням сербів Текеллі та Чорби оточили Січ й пальнули з гармати. Не по Січі, а в повітря. Щоб розбудити. Бо серед козаків з дисципліною було традиційно не все гаразд, і на чатах ніхто не стояв. Запорожці не зробили у відповідь жодного пострілу.

– А могли? – не втримався я, бо якось не вірилось. Ну нехай Січ – не армія, нехай лише великий добробат, але все-таки. Хоч якесь командування бути повинне. Хай не справжній полковник, а лише авантюрист у балаклаві, та навіть він мав би прослідкувати.

– Могли, – кивнув Ігор. – Прецедент був. За сотню років до того на Січ прокрався турецький спецназ. Всередину прокрався, цебто, зняли вартових, подолали першу лінію укріплень й оточили казарми...

– І що?

– А що? – Ігор знизав плечима. – Козаки зберігали режим тиші, підпустили на коротку дистанцію й раптовим артналітом знищили основні сили. В результаті спецназ поніс великі втрати людської сили, а головне – було виведено з ладу командування й втрачено управління. Супротивник був змушений відкотитись на перегруповання...

Історія була підозріло знайома, але, здається, я чув її трохи в іншій термінології. Здається, артналіт було вчинено прямо з куренів, й він був імпровізацією, а не хитрим планом. Та й з приводу вартових я сумнівався, але нехай.

– ...так що могли. Але чи злякались, чи піддалися на пропаганду. Типу: «один народ» та «ми же браття». Мабуть, думали, що ми ж разом з турками воювали, й з поляками – браття по зброї. Разом у походи ходили, з одних казанів їли, в одній бухті кораблі тримали. Не допомогло. Дочекалися лише епітафії від цариці...

Ігор потер чоло, ніби це допомагало згадати, і раптом зачитував з огидним «маасковским аакцентом»:

– «Сочли Мы себя ныне обязанными пред Богом, пред Империею нашею и пред самим вообще человечеством разрушить Сечу Запорожскую и имя казаков от оной заимствованное. Вследствие сего 4 июня нашим генерал-поручиком Текеллием со вверенными ему от нас войсками занята Сечь Запорожская в совершенном порядке и в полной тишине без всякого от казаков сопротивления... Нет теперь Сечи Запорожской в политическом ея уродстве, следовательно же, и казаков сего имени тоже нет...»

Я не знаю, з яким акцентом говорила Катерина Друга. Цілком можливо, що не з московським, а навпаки – з німецьким, але вийшло дуже наочно. Примудрився Ігор в одну коротку фразу запхати й типові російські пиху та зверхність, й скрепоносне лицемірство, й абсолютну впевненість у тому, що досить оголосити, що нема такого народу чи суспільного стану – і він негайно зникає.

Знайома була промова. Багато я таких чув. Хіба що не про Січ, а про Крим та Донбас.

– Ну от, – продовжив тим часом Ігор. – Не ті були запорожці, та й Січ вже не та. Ніхто з голим пюзом на гармати не попер, а тихо-мирно знялися й пішли. Хто на Інгул, хто на Дон, а хто й до турків.

– А що турки? – знову вліз я. – Прийняли?

– А чого ж не прийняти, – знизав плечима Ігор. – Піхота завжди в ціні. Особливо та, яку в бою можна не шкодувати. Хіба що слідкувати за нею треба, заградзагони позаду ставити...

Ми помовчали. І – дивна річ! – ліс також наче аж притих, чи то прислухаючись, чи разом з нами переживаючи ті події.

– А частина лишилась, – продовжив Ігор. – Тодішній главком скомандував не проливати даремно християнської крові й здав Текеллі канцелярію, клейноди та зброю. Мабуть, думав, що «ми ж брати», й поставляться до них, відповідно, по-братськи. Все-таки ж і ті, і ті дуже православні, в Січі навіть церква своя була.

– І як поставилися?

– Ну як-як? От церкву першу й розграбували.

Ігор знову помовчав.

– Після церкви роздерибанили усе інше. Спалили курені, засипали скарбницю. Про всяк випадок, перекопали всю Січ – шукали скарби. Не знаю, знайшли щось чи ні. Хоча так, знайшли. Біля Січі був цвинтар з кам'яними хрестами, то їх використали на фундамент маєтку для нового власника цієї землі.

Зараз, мабуть, не лише мені стало гірко, але й Галі, а може, й Ігорю також. Мертві беззахисні. Воювати з ними легко, але не дуже почесно. Я знаю лише два народи, що воюють з покійниками, але другий маленький й нищить азербайджанські цвинтарі лише на клаптику загарбаній землі. А от перший великий, і з ним проблеми. І масштаби нищення цвинтарів у цього народу просто захмарні.

Я ще зрозумів би, аби цей народ воював лише з чужими покійниками. Вірмени руйнують азербайджанські цвинтарі, аби довести, що це споконвічна вірменська земля, а якихось там азербайджанців ніколи й духу не було. Назвати такий спосіб цивілізованим важко, але ж хоча зрозуміти можна.

Але чому росіяни так ненавидять своїх же померлих? Зробити з могильних плит постамент для Леніна – це як, нормально? Або вкласти їх у «поребрік», та ще й написом догори?

Дивний, дуже дивний народ. Ніколи ми не будем братами, не те що кривними – а навіть за менталітетом.

У нас колись газопровід тягнули і виявили маленьке кладовище – то негайно запроектували величенького гака, щоб обійти.

Так що як, може, хтось і досі вірить, що був такий хороший народ – росіяни, але прийшли погані більшовики та його спаскудили – не вірте. Він завжди такий був. Принаймні у вісімнадцятому столітті точно.

– А що головком? – запитав я, щоб урвати нарешті гнітючу паузу. Що головком? Скоріш за все, радісно отримав нову посаду на новій Батьківщині, якусь медальку, село або містечко «на прокорм» і до самої старості внуків няньчив та кріпосних дівок по сідничках ляскав.

Помилився.

– А що головком? – знизав плечима Ігор. – Главкома запроторили у монастир. Не просто у монастир, а замурували камеру й їжу просовували кризь віконечко.

– Так, а... – я покосився на Галю. – А як же, гм, зворотний процес?

– А ніяк. Під себе.

– Так воно ж нікуди не дінеться!

– Так воно й не дівалось. Коли, нарешті, його звідти витягли, там вже був басейн, а не камера (тьху, чорт, келія).

Я аж здригнувся, уявивши. Пару разів бачив на колгоспних фермах, як гнили ноги у корів, що стояли по коліно в лайні. Жахливе видовище, й запахок відповідний. Довго так не живуть.

– І довго він там просидів?

Я гадав, відповідь буде: рік або два, та Ігор мене не те що здивував, а взагалі ошелешив:

– Сімнадцять років.

– А... – я ковтнув слину. – А потім помер?

– Ні, не помер. Потім перевели до іншої камери. Там він просидів років вісім чи десять. Потім амністували, але він волі уже не хотів, так і лишився в монастирі. І от лише тоді помер.

У голові раптом сплигло прізвище.

– Та це ж Калнишевський! – мало не вигукнув я. – Гетьман Калнишевський!

– Який ти здогадливий... – не минув нагоди шпигнути Ігор.

Галя тихенько верескнула й зіскочила на рівні. За мить Ігор теж опинився поруч, ще за мить відірвався і я, але тривога виявилася марною – просто щось шелеснуло під ногами.

– Якась комашка, – винуватим тоном промовила дівчина, знову сідаючи. – Продовжуй, Ігору, ти так цікаво розповідаєш...

Задоволений Ігор засяяв, аж на галявині світліше стало, а я раптом допер, що ніяка комашка під ногами не бігала, а просто мудра Галина злякалася, що ми посваримось, і загасила сварку в зародку.

Я-то знав, що через обмін компліментами не посваримось, але ж Галя не знала.

– А що продовжувати, – Ігор махнув рукою. – Ця історія вже скінчилась, починаємо іншу. Двадцять років тому в Польщі помер король. Король, щоб ви знали, була у Польщі посада виборна. Цебто, е-е-е... це я за звичкою кажу, що була, а зараз вона ще є. Але скоро не буде. Так от. Почали вибирати нового короля.

– З кількох кандидатів? – посміхнувся я, уявивши виборчі перегони, агіткампанії, праймеріз на якій-небудь базарній площі і таке інше.

Помилився.

– З одного, – спокійно уточнив Ігор. – Як в одній моїй знайомій країні, в якій дехто з нас народився.

У СРСР дехто з нас не лише народився, але й встиг побувати на виборах з одного кандидата, так що я прикусив язика. Повибирати, правда, не встиг, малим був, але загальне враження склав.

– Так от. Вибирали, скажімо так, при активній підтримці Катерини Другої та російських військ. Ясна річ, результати виборів можна було легко передбачити. А от погодитися з ними декому було важче, й дворяни виступили за децентралізацію та федеративний устрій, а потім взагалі створили маленьку окрему республіку. Юрію, тобі це нічого не нагадує?

Мені нагадувало. Можна було й не тицяти носом.

– Потім одна сусідня держава підняла гарну тему про віротерпимість і толерантність до релігійних меншин. Мовляв, утискують їх, дискримінують... Галю, дискримінують – це один чорт, що утискують, тільки по-науковому. Релігійні меншини зраділи й викотили список претензій. Здається, навіть маршем пройшли, чи то пак, хресним ходом. Поляки, як усі нормальні люди, почали розбиратися між собою – хто за терпимість, хто проти, й поки вони розбиралися, сусідні держави по шматочку собі відхапали. По великому такому шматочку. Отака вийшла толерантність.

– Як це – відхапали? – не зрозумів я. – Як можна в держави відхапати? Це ж війна. Мали б опиратись.

– Опирались, аякже, – закивав Ігор. – Гарнізони фортець опирались. Кожна окремо.

– А міжнародна спільнота як?

– Англія та Франція висловили глибоке занепокоєння...

– Тьху, чорт...

Галя, мабуть, не зрозуміла, чому я вилаявся, та пояснювати довго було. Хоча, звісно, приємно було знати, що у вісімнадцятому столітті Росія наступала на Польщу, а у двадцять першому вже значно східніше – на Україну. Цікаво, як там у двадцять третьому? На Кубань чи на Республіку Уралію? Треба буде спитати.

– Тим часом росіяни захопили Варшаву, копняками зігнали сенаторів на сейм й висунули пропозицію підписати угоду про нові кордони.

– І що, – знову не втерпів я. – Підписали?

І, здогадуючись про відповідь, коротко охарактеризував підписантів.

– Ну, не одразу, – заступився за братів-поляків Ігор. – Подискутували трохи. Був там один палкий діяч, чудив, як міг. Спочатку вихопив жезл спікера, кричав: «Я тут спікер!». Його побили, жезл відібрали. Один тамтешній зрадник запропонував йому хабаря, щоб припинив. Він запропонував вдвічі більшого хабаря, аби зрадник не зраджував. Закликав протестувати проти окупації. Не послушали, проголосували, встали та пішли. Тоді він спробував заблокувати...

– Трибуну?

– Ні, ще цікавіше. Двері. Ліг і кричав: «Топчіть мене, не топчіть державу!»

– І як?

– Ну, як, як... потоптали й пройшли.

– І що, стерпів? Нікого на герць шляхетський не викликав? Щось нехарактерна поведінка, як для поляка.

– Він був не поляк, – раптом озвалась Галя. – Литвин він був. Рейтан на прізвище, чи якось так.

– Е-е-е... литовець?

– Білорус, – переклав Ігор. – Галю, звідки знаєш?

– Та, – махнула вона рукою. – Десь чула.

Явно збрехала, але з тим я вирішив розібратися потім, бо історія ставала все цікавішою й цікавішою. І зовсім не схожою на ту, що мені розповідали в радянській школі.

Хай йому чорт, таке я б запам'ятав!

Таке варто було вивчати в молодших класах, повторювати у середніх, ще раз повторювати у випускних, пару разів на семестр згадувати у вишах, і хоча б раз на каденцію розповідати депутатам Верховної Ради! Щоб знали, чим кінчаються палкі дебати, якщо ворог біля воріт.

– А чим скінчилось? – запитав я, трохи вгамувавши емоції.

– Для Польщі? Ну, чим, чим? Того разу втратила майже третину території. Скоро ще шматок втратить, а потім там вискочать палкі енергійні борці з корупцією, захочуть покінчити з окупантами одним рішучим ударом... і все. Польща зникне.

– Та ні! – я нетерпляче смикнув щокою. – З тим Рейтаном, що пробував зірвати голосування. Посадили, мабуть?

– Гірше. Оголосили божевільним й зачистили.

– Як? Чи не полонієм нагодували?

Я пожартував і лише потім допетрав, що жарт вийшов з подвійним дном. Нагодувати поляка полонієм – це справді було б ефектно. Втім, Галя нічого не знала ні про колишнього феєсбешника Литвиненка, ні про його отруєння, ні про саме ФСБ, так що оцінити жарт не могла. Та й полоній, здається, в її часи ще не відкрили.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.